МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

бакалавра

на тему: **«РОЗВИТОК ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ У ПІДЛІТКІВ ЗАСОБАМИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»**

Виконала: студентка 4 курсу, групи 6.2312-сп-з
спеціальності 231 «Соціальна робота»
освітньої програми «Соціальна педагогіка»
Ю. Д. Олефір

Керівник: в.о. зав. кафедри, к.пед.н., професор
кафедри соціальної педагогіки та спеціальної
освіти Н. В. Заверико

Рецензент _____
_____

Запоріжжя
2026

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра соціальної педагогіки та спеціальної освіти
Рівень вищої освіти бакалаврський
Спеціальність 231 «Соціальна робота»
Освітньо-професійна програма «Соціальна педагогіка»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри _____
«____»_____2026 р.

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Олєфір Юлії Дмитрівні

1. Тема роботи: «Розвиток творчого потенціалу у підлітків засобами соціально-педагогічної діяльності»
керівник роботи Заверико Н. В.
затверджена наказом ЗНУ від «08» грудня 2025 року № 1780-с

2. Строк подання студентом роботи: 28.04.2026

3. Вихідні дані до роботи: аналіз наукових джерел, матеріали курсових робіт та педагогічних практик,

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) проаналізувати наукові підходи до проблеми творчості та творчого потенціалу особистості; охарактеризувати вікові та соціально-психологічні особливості підлітків, що впливають на їхній творчий розвиток; визначити роль соціально-педагогічної діяльності у розвитку творчого потенціалу підлітків; здійснити діагностику вихідного рівня творчого потенціалу підлітків; розробити та апробувати комплекс форм, методів та засобів соціально-педагогічної роботи з розвитку творчості та проаналізувати їхню ефективність.

5. Перелік графічного матеріалу: 7 рисунків, 6 таблиць із результатами дослідження.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Заверико Н.В.	10.12.25 р.	10.12.25 р.
Розділ 1	Заверико Н.В.	12.01.26 р.	12.01.26 р.
Розділ 2	Заверико Н.В.	02.02.26 р.	02.02.26 р.
Висновки	Заверико Н.В.	16.03.26 р.	16.03.26 р.
Додатки	Заверико Н.В.	08.04.26 р.	08.04.26 р.

7. Дата видачі завдання: _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	листопад	виконано
2	Написання вступу	грудень	виконано
3	Робота над першим розділом	січень	виконано
4	Робота над другим розділом	лютий	виконано
5	Написання висновків та додатків	березень-квітень	виконано
6	Оформлення роботи, рецензування	квітень	виконано
7	Захист	травень	

Студент _____ Олефір Ю. Д.

Керівник роботи _____ Заверико Н. В.

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ Мацкевіч Ю. Р.

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 72 с., 7 рисунків, 6 таблиць, 56 джерел, 3 додатки.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати особливості творчого потенціалу підлітків та експериментально перевірити ефективність форм і методів соціально-педагогічної діяльності, що сприяють його розвитку.

Об’єкт дослідження: процес розвитку творчого потенціалу підлітків.

Предмет дослідження: форми та методи розвитку творчого потенціалу підлітків у межах соціально-педагогічної діяльності.

Методи дослідження:

Теоретичні методи включали аналіз, синтез, порівняння, узагальнення та систематизацію наукових джерел з проблеми творчості й творчого потенціалу підлітків, що дало змогу уточнити зміст ключових понять і визначити теоретичні засади дослідження.

Емпіричні методи охоплювали анкетування, напівструктуровану бесіду, тест творчого мислення Е. Торренса, методику «Креативне поле», опитувальник мотивації до творчої діяльності, які використовувалися для визначення вихідного та підсумкового рівнів творчого потенціалу підлітків.

Практичне значення дослідження полягає в можливості використання розробленого та апробованого комплексу соціально-педагогічних заходів у діяльності соціальних педагогів, педагогів-організаторів, класних керівників та фахівців, які працюють з підлітками. Матеріали дослідження можуть бути застосовані у виховній роботі закладів освіти, під час організації гурткової, позашкільної та дистанційної діяльності, а також у процесі підготовки студентів педагогічних спеціальностей.

ТВОРЧІСТЬ, КРЕАТИВНІСТЬ, ТВОРЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ, ПІДЛІТКОВИЙ ВІК, ПСИХІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ, СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ, ТВОРЧЕ СЕРЕДОВИЩЕ.

SUMMARY

Oliefir Yu. D. Development of Creative Potential in Teenagers by Means of Socio-Pedagogical Activity.

The qualification work consists of an introduction, 2 sections, findings, a list of references (56 items), 3 appendixes on 5 pages. The qualification work volume is 90 pages, 72 of them – main text.

The purpose of the study: to theoretically substantiate the features of the creative potential of adolescents and experimentally verify the effectiveness of forms and methods of socio-pedagogical activity that contribute to its development.

Object of the study: the process of developing the creative potential of adolescents.

Subject of the study: forms and methods of developing the creative potential of adolescents within the framework of socio-pedagogical activity.

The tasks of the qualification work*:*

1) analyze scientific approaches to the problem of creativity and creative potential of the individual;

2) characterize the age and socio-psychological characteristics of adolescents that affect their creative development;

3) determine the role of socio-pedagogical activity in the development of the creative potential of adolescents;

4) diagnose the initial level of the creative potential of adolescents;

5) develop and test a set of forms, methods and means of socio-pedagogical work on the development of creativity and analyze their effectiveness.

Research methods.

Theoretical methods included analysis, synthesis, comparison, generalization and systematization of scientific sources on the problem of creativity and creative potential of adolescents, which made it possible to clarify the content of key concepts and determine the theoretical foundations of the study.

Empirical methods included questionnaires, semi-structured interviews, E. Torrens' creative thinking test, the “Creative Field” methodology, and a questionnaire on motivation for creative activity, which were used to determine the initial and final levels of creative potential of adolescents.

The section 1 “Theoretical foundations of the development of the creative potential of adolescents” the concept of creativity and creative potential of the individual in psychological and pedagogical science is revealed, age and socio-psychological features of adolescence are highlighted as factors in the development of creative potential, socio-pedagogical activity is considered as a means of developing the creative potential of adolescents.

The section 2 “Experimental study of the development of creative potential in adolescents through socio-pedagogical activities” diagnostics of the level of development of creative potential in adolescents were carried out, forms, methods and means of socio-pedagogical activity for the development of the creative potential of adolescents were identified, the results of the implementation of socio-pedagogical measures for the development of the creative potential of adolescents were analyzed.

The practical significance of the study lies in the possibility of using the developed and tested complex of socio-pedagogical measures in the activities of social educators, teacher-organizers, class teachers and specialists working with adolescents. The research materials can be applied in the educational work of educational institutions, during the organization of club, extracurricular and distance learning activities, as well as in the process of training students of pedagogical specialties.

Keywords: creativity, creativity, creative potential, adolescence, mental characteristics of adolescence, socio-pedagogical activity, creative environment.

ЗМІСТ

Вступ……...……...…..…… 8
Розділ 1. Теоретичні основи розвитку творчого потенціалу підлітків……. 12
1.1. Поняття творчості та творчого потенціалу особистості у психолого-педагогічній науці…… 12
1.2. Вікові та соціально-психологічні особливості підліткового віку як чинники розвитку творчого потенціалу…… 23
1.3. Соціально-педагогічна діяльність як засіб розвитку творчого потенціалу підлітків…… 31
Розділ 2. Експериментальне дослідження розвитку творчого потенціалу у підлітків засобами соціально-педагогічної діяльності…… 42
2.1. Діагностика рівня розвитку творчого потенціалу у підлітків…… 42
2.2. Форми, методи та засоби соціально-педагогічної діяльності з розвитку творчого потенціалу підлітків…… 57
2.3. Аналіз результатів упровадження соціально-педагогічних заходів з розвитку творчого потенціалу підлітків…….…. 65
Висновки…….…….…..… 77
Список використаних джерел……...…. 80
Додатки..…….…… 86

ВСТУП

Сучасні соціальні та освітні трансформації зумовлюють зростання потреби у формуванні творчої, ініціативної та соціально активної особистості. В умовах динамічного розвитку суспільства здатність до творчого мислення, нестандартного розв'язання проблем і самовираження розглядається як важливий чинник особистісного та соціального успіху. Особливо актуальною проблема розвитку творчого потенціалу є в підлітковому віці, який характеризується інтенсивними психічними та соціальними змінами, становленням самосвідомості, ціннісних орієнтацій і потреби у самореалізації. Підлітковий період є критичним для розвитку креативних здібностей, оскільки у цей час формуються мислення, мотиваційна сфера, самооцінка та соціальні навички, що значною мірою визначають життєві стратегії особистості.

Творчий потенціал особистості розглядається як інтегративна характеристика, що охоплює сукупність індивідуальних здібностей, мотиваційних установок, креативного мислення та готовності до творчої діяльності. Він включає здатність генерувати оригінальні ідеї, адаптуватися до нових умов, знаходити нестандартні рішення та активно реалізовувати свої можливості у різних сферах життя. Сучасні дослідження доводять, що високий рівень розвитку творчого потенціалу підлітка позитивно впливає на його навчальну успішність, соціальну адаптацію та загальний рівень самореалізації.

Проблеми творчості, креативності та розвитку творчого потенціалу особистості досліджували багато зарубіжних учених. Так, Дж. Гілфорд обґрунтував концепцію дивергентного мислення як основи творчої діяльності, наголошуючи на важливості гнучкості, оригінальності та продуктивності мислення [52]. М. Безансон та Т. Любарт акцентували увагу на важливості освітнього середовища для розвитку креативності [50]. Вагомий внесок у розуміння соціальної природи творчості зробив Г. Гарднер, який підкреслював роль множинних інтелектів і культурного контексту у розвитку особистості

[52]. М. Чіксентмігаї вказував на значення «стану потоку» (flow) для активізації творчих здібностей, акцентуючи увагу на поєднанні особистісних рис і сприятливого середовища [51]. Сучасні підходи до розвитку креативності також включають використання інноваційних технологій, ігрових методик та проєктної діяльності, що стимулюють мотивацію та активну участь підлітків у навчальному та соціальному середовищі.

В українській науковій традиції розвитком творчого потенціалу дітей та підлітків займалися С. Максименко та С. Яланська, які обґрунтували генетико-креативний підхід до розвитку особистості [27]. Психологічні особливості розвитку творчого потенціалу саме у підлітковому віці глибоко висвітлено у працях М. Вайновської [9] та М. Шопіної [48]. Важливе значення педагогічних умов та ігрових методик для стимулювання творчої активності підлітків підкреслюють В. Нечипорук, Ю. Уманська та Н. Хамська [44]. Проблему формування творчої особистості в позакласній та позашкільній діяльності досліджували Л. Базильчук [5] та Н. Литвинова [24]. Ці науковці доводять, що успішний розвиток творчого потенціалу можливий лише за умови цілеспрямованого психолого-педагогічного впливу та створення сприятливого середовища».

В українській науковій традиції розвитком творчого потенціалу дітей та підлітків займалися такі дослідники, як С. Максименко [27], який підкреслював роль творчості у психічному розвитку особистості; О. Гопка [13], яка розглядала творчий потенціал як наукову категорію; М. Вайновська [9], Н. Хамська [44] та М. Шопіна [48], що вивчали значення педагогічних умов і соціального середовища для розвитку творчості підлітків. Ці науковці доводять, що успішний розвиток творчого потенціалу можливий лише за умови цілеспрямованого педагогічного впливу та створення сприятливих соціально-педагогічних умов.

Важливу роль у розвитку творчого потенціалу підлітків відіграє соціально-педагогічна діяльність. Вона спрямована на створення сприятливого соціального середовища, підтримку ініціативності, самостійності та активної

життєвої позиції підлітків. Соціальний педагог, використовуючи різноманітні форми та методи роботи (тренінги, проєктну діяльність, творчі майстерні, соціокультурні заходи), забезпечує умови для виявлення й розвитку творчих здібностей підлітків у навчальних і позанавчальних закладах. Важливим аспектом є також індивідуалізація соціально-педагогічного впливу, що дозволяє врахувати особистісні та вікові особливості підлітків і спрямувати їх творчий потенціал у конструктивне русло.

Попри значну кількість наукових досліджень, проблема розвитку творчого потенціалу підлітків засобами соціально-педагогічної діяльності потребує подальшого теоретичного осмислення та практичного узагальнення, особливо з урахуванням сучасних соціальних викликів, цифровізації освіти та зміни моделей позашкільної діяльності. Це зумовлює актуальність обраної теми та необхідність її комплексного вивчення, що включає аналіз наукових підходів, дослідження педагогічних умов та визначення ефективних методів розвитку творчого потенціалу підлітків у різних соціальних і освітніх контекстах.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати особливості творчого потенціалу підлітків та експериментально перевірити ефективність форм і методів соціально-педагогічної діяльності, що сприяють його розвитку.

Об’єкт дослідження: процес розвитку творчого потенціалу підлітків.

Предмет дослідження: форми та методи розвитку творчого потенціалу підлітків у межах соціально-педагогічної діяльності.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати наукові підходи до проблеми творчості та творчого потенціалу особистості.

2. Охарактеризувати вікові та соціально-психологічні особливості підлітків, що впливають на їхній творчий розвиток.

3. Визначити роль соціально-педагогічної діяльності у розвитку творчого потенціалу підлітків.

4. Здійснити діагностику вихідного рівня творчого потенціалу підлітків.

5. Розробити та апробувати комплекс форм, методів та засобів соціально-педагогічної роботи з розвитку творчості та проаналізувати їхню ефективність.

Для досягнення мети та виконання поставлених завдань у дослідженні було використано комплекс взаємодоповнювальних методів.

Теоретичні методи включали аналіз, синтез, порівняння, узагальнення та систематизацію наукових джерел з проблеми творчості й творчого потенціалу підлітків, що дало змогу уточнити зміст ключових понять і визначити теоретичні засади дослідження.

Емпіричні методи охоплювали анкетування, напівструктуровану бесіду, тест творчого мислення Е. Торренса, методику «Креативне поле», опитувальник мотивації до творчої діяльності, які використовувалися для визначення вихідного та підсумкового рівнів творчого потенціалу підлітків.

Наукова новизна дослідження полягає в уточненні змісту та структури творчого потенціалу підлітків з позицій соціально-педагогічного підходу, з урахуванням сучасних соціальних умов. В межах даного дослідження обґрунтовано та апробовано комплекс форм, методів і засобів соціально-педагогічної діяльності, спрямованих на розвиток творчого потенціалу підлітків в умовах обмеженої соціальної взаємодії та переважно дистанційної роботи.

Теоретичне значення дослідження полягає в узагальненні та систематизації наукових підходів до проблеми творчості й творчого потенціалу особистості, а також у розкритті вікових і соціально-психологічних особливостей підліткового віку як важливих чинників творчого розвитку.

Практичне значення дослідження полягає в можливості використання розробленого та апробованого комплексу соціально-педагогічних заходів у діяльності соціальних педагогів, педагогів-організаторів, класних керівників та фахівців, які працюють з підлітками. Матеріали дослідження можуть бути застосовані у виховній роботі закладів освіти, під час організації гурткової, позашкільної та дистанційної діяльності, а також у процесі підготовки студентів педагогічних спеціальностей.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДЛІТКІВ

1.1. Поняття творчості та творчого потенціалу особистості у психолого-педагогічній науці

У сучасній психолого-педагогічній науці проблема творчості та творчого потенціалу особистості посідає одне з провідних місць, оскільки творчість розглядається як важливий чинник розвитку, самореалізації та адаптації людини до умов соціального середовища. Активізація творчого потенціалу особистості пов’язується з потребами суспільства у формуванні ініціативних, креативних і здатних до інноваційної діяльності суб’єктів. У зв’язку з цим особливої актуальності набуває наукове осмислення сутності понять «творчість», «креативність» та «творчий потенціал», а також визначення їх змісту в межах різних наукових підходів.

У науковій літературі поняття «творчість» традиційно розглядається як особливий вид діяльності людини, спрямований на створення нового, оригінального та соціально значущого продукту. Це поняття охоплює процеси генерації ідей, перетворення дійсності та створення результатів, що мають цінність як для особистості, так і для суспільства. За Дж. Гілфордом, творчість є проявом дивергентного мислення, яке дозволяє виробляти багато альтернативних ідей і підходів до розв’язання однієї проблеми [53]. Він підкреслював, що творчість не зводиться лише до інтелекту, а включає інтеграцію мислення, уяви та особистісних якостей.

Р. Вудман у своїх працях розглядає творчість як багатовимірний конструкт у теорії особистості, що формується у взаємодії індивідуальних характеристик і соціального контексту діяльності [56]. Він підкреслює, що наявність творчих здібностей визначається не лише вродженими якостями, а й

умовами середовища, у якому розвивається особистість. Подібну думку підтримують М. Бесансон і Т. Любар, які досліджували розвиток творчих компетентностей дітей у різних навчальних середовищах і наголошують на впливі освітнього контексту на прояв творчості [50].

Дж. Лі визначає творчість у горизонтальних та вертикальних доменах, акцентуючи увагу на тому, що вона може виявлятися у різних сферах діяльності та потребує різних умов для реалізації [55]. Тобто, творчість розглядається як гнучкий процес, що адаптується під конкретні завдання та контекст, а не як статичний набір здібностей. Крім того, К. Харріс підкреслює, що творчість обдарованої дитини формується через підтримку та стимулювання від дорослих і навчального середовища [54].

В українській психолого-педагогічній науці творчість розглядається як ключовий чинник особистісного розвитку та самореалізації. С. Сисоєва визначає її як здатність особистості до самостійного пошуку, створення нового та перетворення дійсності в процесі діяльності [34]. Вона підкреслює роль інтеграції пізнавальних, емоційних і мотиваційних компонентів у формуванні творчої особистості, що забезпечує активне навчання та самоосвітню діяльність.

В. Моляко зазначає, що творчість є універсальним механізмом розвитку особистості, який сприяє формуванню індивідуального стилю діяльності та активній взаємодії з навколишнім світом [28]. Він виділяє, що розвиток творчих здібностей пов’язаний з розвитком креативного мислення, уяви та внутрішньої мотивації особистості. На його думку, творчість є необхідною умовою для професійного та особистісного становлення.

Інші українські дослідники, зокрема Т. Окушко та Л. Сокол, акцентують увагу на соціальному вимірі творчості. Вони зазначають, що творчість особистості проявляється у взаємодії з соціальним середовищем, що забезпечує можливості для самовираження, колективної діяльності та підтримки ініціатив [42]. Такий підхід підтверджує соціально-педагогічну перспективу розвитку творчості, де соціальні умови та активна участь у групових процесах

виступають ключовими чинниками її реалізації.

Н. Токарева та А. Шамне підкреслюють, що творчість особистості залежить не лише від особистісних характеристик, а й від педагогічного та соціально-культурного середовища, в якому вона перебуває [41]. Вони виділяють, що систематичне стимулювання та підтримка творчої активності сприяє формуванню стійких навичок генерації нових ідей, що є базою для подальшого розвитку креативного потенціалу. Таким чином, творчість виступає комплексним явищем, що об'єднує внутрішні здібності та зовнішні умови розвитку.

Поняття «креативність» у наукових дослідженнях розглядається як психологічна характеристика особистості, що відображає її здатність до оригінального мислення, нестандартного розв'язання проблем та генерації нових ідей. Креативність розглядається як внутрішня передумова творчої діяльності, що дозволяє особистості адаптуватися до змін, знаходити альтернативні рішення та ефективно застосовувати свої знання у різних ситуаціях [38].

У зарубіжній психології креативність часто ототожнюється з індивідуальною здатністю до гнучкого, швидкого та продуктивного породження ідей. Дж. Гілфорд вважав, що креативність пов'язана з дивергентним мисленням, яке проявляється у здатності генерувати велику кількість рішень та варіантів на одну проблему [53]. К. Харріс підкреслював, що креативність є базовою характеристикою обдарованої особистості та визначає її потенціал до творчої діяльності, що робить її ключовим чинником розвитку обдарованих дітей [54].

Дослідники звертали увагу на багатовимірність креативності, виділяючи горизонтальні та вертикальні домени її прояву, що дозволяє розуміти креативність як якість, що реалізується у різних сферах діяльності – від академічного навчання до мистецької або науково-технічної діяльності [29]. Такий підхід демонструє, що креативність не є обмеженою вузьким контекстом, а проявляється залежно від завдань і умов розвитку особистості.

В українській психолого-педагогічній науці креативність розглядається як інтегративна якість особистості, яка формується у процесі навчання, виховання та соціальної взаємодії. В. Антонішева визначає креативність як здатність до продуктивного творчого мислення, що забезпечує оригінальність, гнучкість і новизну результатів діяльності [2]. Вона підкреслює, що креативність проявляється у когнітивних, емоційних і мотиваційних аспектах особистості, забезпечуючи ефективне вирішення проблем та пошук нових ідей.

О. Антонова акцентує увагу на розвитку креативності через цілеспрямовану педагогічну діяльність. Вона зазначає, що креативність не є суто вродженою властивістю, а формується у взаємодії з навчальним середовищем, педагогічними методами та стимулюючим творчість соціокультурним контекстом [3]. Зокрема, створення умов для експериментування, свободи вибору та підтримки ініціативи сприяє активізації креативного мислення та формуванню стійких творчих навичок.

Крім того, сучасні українські дослідники, як Т. Таннько та М. Шопіна, наголошують на зв’язку креативності з розвитком особистісної автономії та здатності до самовираження. Вони відзначають, що креативність виступає важливим фактором соціалізації особистості, оскільки дозволяє ефективно взаємодіяти у колективі, адаптуватися до змін та брати участь у проектній та інноваційній діяльності [37; 49]. Отже, креативність є не лише індивідуальною психічною якістю, а й соціально обумовленою характеристикою, що забезпечує розвиток творчого потенціалу особистості.

Категорія «творчий потенціал» у сучасній науці має комплексний та інтегративний характер, оскільки об’єднує сукупність психічних, когнітивних, мотиваційних і соціальних ресурсів особистості, що забезпечують її здатність до творчої самореалізації. Творчий потенціал розглядається як динамічне утворення, що проявляється в здатності особистості активно генерувати нові ідеї, шукати нестандартні рішення та досягати інноваційних результатів у різних сферах діяльності [14].

У психологічному підході творчий потенціал визначається як система

внутрішніх можливостей особистості, які включають здібності, задатки, креативне мислення, уяву, емоційно-вольові та мотиваційні компоненти. В. Моляко підкреслює, що цей потенціал не є статичним, а може активізуватися або пригнічуватися залежно від зовнішніх умов, завдань діяльності та рівня підтримки розвитку [33].

Зарубіжні дослідники, як Дж. Гілфорд та Р. Вудман, також наголошують на багатовимірності творчого потенціалу, виділяючи когнітивні, мотиваційні та особистісні компоненти як ключові чинники його реалізації. Так, Дж. Гілфорд пов’язував творчий потенціал із дивергентним мисленням і здатністю до генерації численних альтернативних рішень [53], тоді як Р. Вудман акцентував на взаємодії індивідуальних характеристик та соціального середовища, що визначає ефективність проявів творчого потенціалу [56].

З педагогічної точки зору творчий потенціал розглядається як результат цілеспрямованого освітнього та виховного впливу. О. Гопка зазначає, що він формується у процесі навчання та соціалізації, реалізується через активну участь особистості у різних видах діяльності та виступає основою для професійного та особистісного розвитку [13].

Соціально-педагогічний підхід підкреслює важливість взаємодії з соціальним середовищем для розвитку творчого потенціалу. М. Шопіна відзначає, що умови колективу, підтримка педагогів, взаємодія з однолітками та участь у проєктній або творчій діяльності є ключовими чинниками активізації потенціалу учнів [49]. Цей підхід також враховує роль позашкільної діяльності, творчих студій та гуртків у стимулюванні самовираження та креативності.

Деякі українські дослідники, зокрема С. Бєлякова та Н. Литвинова, звертають увагу на соціальні та психологічні аспекти розвитку творчого потенціалу особистості, підкреслюючи, що середовище, яке підтримує автономію, експериментування та свободу вибору, сприяє максимальній реалізації внутрішніх ресурсів [8; 24]. Вони вказують, що обмеження свободи дій або надмірна стандартизація навчальної діяльності може пригнічувати творчий потенціал.

Крім того, творче мислення і здібності особистості інтегруються з емоційно-вольовими якостями, такими як самостійність, наполегливість, ініціативність і готовність до ризику. Саме ця інтеграція дозволяє особистості не лише генерувати ідеї, а й реалізовувати їх у практичній діяльності, долати труднощі та активно взаємодіяти з соціальним оточенням.

Творчий потенціал особистості є складною психолого-педагогічною категорією, що охоплює внутрішні ресурси людини, педагогічні впливи та соціальне середовище. Його розвиток залежить від поєднання когнітивних, мотиваційних, емоційно-вольових компонентів, умов навчально-виховного процесу та активної участі людини у різних видах діяльності, що забезпечує формування готовності до самореалізації та творчої самостійності [15].

Отже, узагальнюючи наукові підходи до вивчення творчості, можна зробити висновок, що творчість доцільно розглядати як комплексний процес і водночас результат діяльності людини, спрямованої на створення нового, оригінального та соціально значущого продукту, який має цінність як для самої особистості, так і для суспільства. Вона проявляється у здатності особистості виходити за межі стандартних моделей мислення, поєднувати наявні знання та досвід у нові конструкції та активно перетворювати реальність у процесі пізнання і практичної діяльності.

Креативність у цьому контексті виступає внутрішньою психологічною здатністю особистості до творчого мислення та продуктивного генерації ідей, що забезпечує оригінальність, гнучкість та ефективність розв’язання завдань у різних сферах діяльності. Вона включає когнітивні, емоційні та мотиваційні компоненти, що формуються під впливом навчального процесу, педагогічного стимулювання та соціального середовища. Креативність можна розглядати як своєрідний «внутрішній ресурс», який активізує потенціал особистості до реалізації творчих ідей і проектів.

Творчий потенціал є більш комплексною категорією, що інтегрує здібності, креативне мислення, мотивацію, емоційно-вольові якості та соціальні ресурси особистості, забезпечуючи її готовність до самореалізації у різних

сферах діяльності. На відміну від окремих проявів творчості чи креативності, творчий потенціал охоплює системну організацію внутрішніх ресурсів та зовнішніх умов, які стимулюють їх розвиток, і виступає ключовим чинником формування індивідуального стилю діяльності, ініціативності та відповідальності за результати власних дій [23].

Таким чином, взаємозв'язок цих категорій можна трактувати як ієрархічний і взаємодоповнюваний: творчість проявляється через конкретні результати діяльності, креативність визначає внутрішню здатність до її здійснення, а творчий потенціал забезпечує системне використання ресурсів особистості для ефективного і усвідомленого творчого самовираження. У цій системі значну роль відіграють як індивідуальні психологічні особливості, так і соціально-педагогічне середовище, яке створює умови для розвитку та реалізації потенціалу.

У психолого-педагогічному аспекті доцільно розглядати творчість, креативність і творчий потенціал як взаємопов'язані категорії, де творчість відповідає за конкретний результат і процес діяльності, креативність забезпечує внутрішню здатність до нестандартного мислення, а творчий потенціал виступає інтегративною основою, що поєднує всі ресурси особистості та визначає її готовність до самореалізації у різноманітних сферах життя, включаючи навчальну, соціальну та культурну діяльність [22].

У структурі творчого потенціалу особистості науковці виділяють кілька взаємопов'язаних компонентів, які забезпечують цілісне функціонування і реалізацію творчих можливостей особистості. Кожен із компонентів відіграє специфічну роль і взаємодіє з іншими, формуючи основу для розвитку творчої самореалізації.

Когнітивний компонент творчого потенціалу охоплює здатності, що пов'язані з мисленням, уявою та пізнавальною діяльністю особистості. Він визначає, наскільки ефективно особистість може аналізувати інформацію, виділяти головне, робити висновки та пропонувати нові ідеї. Особлива роль у цьому компоненті належить дивергентному мисленню, тобто здатності

генерувати багато альтернативних рішень однієї проблеми, що забезпечує гнучкість мислення та відкритість до нових підходів.

Когнітивний компонент включає розвинену уяву, яка проявляється у формуванні образів, моделюванні ситуацій та поєднанні на перший погляд несумісних елементів у нові концепції. Така уява сприяє розвитку творчості у науковій, художній та практичній діяльності, а також формує здатність прогнозувати результати власних дій і планувати реалізацію творчих задумів [45].

Формування когнітивного компонента значною мірою залежить від освітнього та соціального середовища, яке стимулює пошук нестандартних рішень, експерименти та самостійне мислення. Стимулююче творче середовище сприяє розвитку аналітичних, асоціативних та стратегічних навичок мислення, що є важливими для реалізації творчого потенціалу особистості [47].

Другим важливим елементом творчого потенціалу є мотиваційний компонент, який визначає внутрішню спрямованість на творчість. Він включає потребу у самовираженні, інтерес до творчої діяльності, прагнення до саморозвитку та готовність активно шукати нові рішення. Мотиваційний компонент формує внутрішню установку на ініціативність, стимулює самостійний пошук нестандартних підходів і сприяє активізації когнітивних та емоційно-вольових ресурсів особистості [3].

Мотиваційний компонент також тісно пов’язаний із ціннісними орієнтаціями, що визначають ставлення до творчої діяльності та спонукають долати труднощі на шляху до реалізації власних ідей. Ціннісні установки формують позитивне ставлення до новизни, ризику та експериментів, що є необхідними умовами для розвитку креативності та ефективного застосування здібностей у різних сферах діяльності. За словами В. Моляка, мотиваційна спрямованість є ключовим фактором, який визначає рівень залученості особистості у творчий процес та ступінь реалізації її творчого потенціалу [28].

Крім того, мотиваційний компонент включає здатність до внутрішньої

саморегуляції та цілеспрямованості, які дозволяють планувати творчий процес, витримувати складні етапи роботи та не відмовлятися від реалізації ідей через тимчасові невдачі. Підтримка внутрішньої мотивації забезпечує послідовне освоєння нових умінь і знань, сприяє розвитку ініціативності та самостійності в навчальній та позашкільній діяльності [44]. Мотиваційний компонент, таким чином, виступає не лише стимулом до творчої діяльності, а й фундаментом для активного розвитку особистості в цілому.

Емоційно-вольовий компонент творчого потенціалу визначає здатність переживати творчий процес не лише як когнітивну діяльність, а як емоційно насичений досвід, який включає почуття захоплення, цікавості та інтересу до новизни. Він забезпечує подолання внутрішніх та зовнішніх перешкод, формує стійкість до невдач і дозволяє підтримувати активну роботу над проблемою навіть у складних умовах. Цей компонент включає такі якості, як наполегливість, витримка, здатність до концентрації та цілеспрямованість. Завдяки розвитку емоційно-вольових ресурсів особистість здатна ефективно долати труднощі, оцінювати свої досягнення об’єктивно і підтримувати внутрішню мотивацію протягом усього процесу творчого пошуку [12].

До важливих складових емоційно-вольового компонента належить саморегуляція, яка забезпечує контроль над власними діями, емоціями та увагою в процесі творчої діяльності. Саморегуляція дозволяє планувати етапи роботи, коригувати поведінку залежно від умов завдання та попередніх результатів, а також адаптувати свої стратегії до нових ситуацій. Крім того, емоційно-вольовий компонент сприяє формуванню впевненості у власних здібностях, розвитку стійкості до стресових факторів та здатності самостійно приймати рішення у складних творчих ситуаціях [40]. Це забезпечує особистості можливість не лише генерувати оригінальні ідеї, а й успішно втілювати їх у конкретних практичних результатах, що є критично важливим для розвитку цілісного творчого потенціалу.

Діяльнісний компонент творчого потенціалу проявляється у здатності особистості активно реалізовувати свої творчі ідеї в різних сферах життя,

включаючи навчальну, ігрову, соціальну та дослідницьку діяльність. Він передбачає не лише наявність оригінальних задумів, а й готовність до їх практичної втілення, здатність планувати послідовність дій та оцінювати ефективність власних рішень. Саме діяльнісний компонент забезпечує трансформацію внутрішніх ресурсів – когнітивного, мотиваційного та емоційно-вольового – у конкретні результати, що мають цінність для особистості та соціального середовища.

Важливою характеристикою діяльнісного компонента є активність і ініціативність людини у пошуку нових шляхів розв’язання завдань. Це проявляється у готовності експериментувати, брати участь у колективних проектах, навчальних іграх, наукових дослідженнях та творчих практикумах. Така активна позиція дозволяє розвивати гнучкість мислення, виробляти нові підходи до вирішення проблем і формувати навички самостійної роботи [10].

Діяльнісний компонент також включає здатність адаптувати власну діяльність до змінних умов та вимог зовнішнього середовища. Особистість, яка розвиває цей компонент, вчиться об’єднувати свої знання, мотиви та емоційні ресурси для досягнення конкретного результату, коригувати плани у разі невдач і знаходити ефективні шляхи реалізації задумів. Таким чином, діяльнісний компонент виступає ключовим елементом, який не лише проявляє творчий потенціал особистості, а й сприяє його практичній реалізації та соціальній значущості.

Кожен із компонентів творчого потенціалу особистості взаємопов’язаний і функціонує як частина єдиної системи. Когнітивні здібності формують базу для генерування нових ідей та аналітичного мислення, але їхня ефективність значною мірою залежить від мотиваційного компонента, який визначає внутрішню спрямованість особистості на творчу діяльність і стимулює активний пошук рішень. Емоційно-вольові якості забезпечують стійкість під час творчого процесу, допомагають долати труднощі, контролювати емоції та підтримувати концентрацію, що дає змогу ефективно реалізувати задум у практичній діяльності. Діяльнісний компонент закріплює результати творчої

активності, дозволяючи інтегрувати знання, навички та емоційні ресурси у реальні проєкти, навчальні завдання та соціальні практики, що мають цінність як для особистості, так і для оточення.

Таким чином, структура творчого потенціалу особистості є комплексною, динамічною системою, де кожен компонент взаємодіє з іншими, підтримуючи гармонійний розвиток. Взаємозв'язок когнітивних, мотиваційних, емоційно-вольових та діяльнісних складових забезпечує формування творчої самореалізації та здатності адаптуватися до різних умов, проявляти ініціативу та приймати нестандартні рішення у навчанні, творчості та повсякденному житті. Такий підхід дозволяє розглядати творчий потенціал не лише як внутрішню особистісну характеристику, а як результат взаємодії особистості з соціальним середовищем, що створює сприятливі умови для розвитку і самореалізації.

Розуміння структури творчого потенціалу дає змогу соціальним педагогам, психологам та педагогам цілеспрямовано формувати середовище, яке стимулює розвиток когнітивних, мотиваційних, емоційно-вольових та діяльнісних складових. Це передбачає організацію навчальних і позанавчальних проєктів, групових ігор, тренінгів, дослідницької діяльності та інших форм активності, що сприяють розвитку креативного мислення, емоційної стійкості, саморегуляції та практичної реалізації творчих ідей [16]. Такий системний підхід дозволяє забезпечити гармонійний розвиток особистості, формуючи готовність до творчої самореалізації у різних сферах життя та активну участь у соціальному й культурному просторі.

На основі аналізу психолого-педагогічних підходів до розуміння творчого потенціалу доцільно визначити творчий потенціал особистості як комплексну інтегративну характеристику, що поєднує когнітивні, мотиваційні, емоційно-вольові та діяльнісні ресурси індивіда і забезпечує його здатність до оригінального мислення, нестандартного розв'язання проблем, активного пошуку нових ідей та реалізації творчих задумів у різних сферах діяльності. Творчий потенціал проявляється через готовність особистості до самореалізації,

продуктивної діяльності та інноваційної активності, а його розвиток значною мірою визначається взаємодією внутрішніх можливостей із соціальним, педагогічним та культурним середовищем, що стимулює або обмежує творчу активність.

1.2. Вікові та соціально-психологічні особливості підліткового віку як чинники розвитку творчого потенціалу

Підлітковий вік є одним із найбільш сенситивних періодів у розвитку особистості, оскільки саме в цей час формуються ключові когнітивні, емоційні та соціальні структури, які визначають подальший потенціал індивіда. Саме під час підліткового віку відбуваються значні зміни у мисленні, почуттях та соціальній взаємодії, що створює сприятливі умови для активізації творчого потенціалу. Особливості психологічного розвитку, взаємодія з однолітками та дорослими, а також характер соціального середовища визначають, наскільки ефективно особистість може реалізовувати свої творчі здібності. У зв’язку з цим підлітковий вік розглядається як критичний період для формування мотивації до самовираження, розвитку креативного мислення та набуття соціальних навичок, які забезпечують успішну інтеграцію у різні сфери життя.

Підлітковий вік охоплює період від 11-12 до 17-18 років і є однією з найбільш складних та динамічних фаз розвитку особистості. Цей етап характеризується активними фізичними, психічними та соціальними змінами, що суттєво впливають на формування самосвідомості, особистісної ідентичності та життєвих орієнтацій. У підлітковому віці спостерігається різке зростання автономності у прийнятті рішень, прагнення до самостійності та активного соціального життя, що робить цей період критично важливим для розвитку творчого потенціалу [6]. Водночас підліток залишається залежним від оцінки дорослих, особливо педагогів і батьків, що формує потребу у підтримці та схваленні своїх дій.

Психічний розвиток підлітків характеризується значним удосконаленням абстрактного та образного мислення, що дозволяє оперувати ідеями, гіпотезами, символами та умовними моделями. Діти цього віку починають на більш високому рівні аналізувати складні ситуації, будувати логічні висновки та розробляти оригінальні рішення, що є основою творчої діяльності. Підлітки демонструють також здатність до стратегічного планування та прогнозування наслідків власних дій, що є важливим фактором для реалізації творчого потенціалу. Одночасно вони відзначаються підвищеною чутливістю до соціальної оцінки, що проявляється у тривожності або прагненні до схвалення, особливо в колі однолітків та наставників [9].

Соціально-психологічні особливості підліткового віку пов’язані з формуванням самооцінки, активним пошуком власної ролі у соціумі та прагненням до незалежності. Однолітки відіграють важливу роль у процесі соціалізації, оскільки вони стають головними моделями для наслідування та джерелом інформації про соціальні норми поведінки [41]. Підліток вчиться взаємодіяти в групі, відстоювати власну позицію, розвивати лідерські та комунікативні навички, що створює основу для прояву креативності та самостійного мислення.

Важливим фактором розвитку творчого потенціалу є соціальне середовище, у якому перебуває підліток. Позитивне середовище включає підтримку дорослих, високий рівень довіри та прийняття, можливість проявляти ініціативу та отримувати зворотний зв’язок на власні дії [3]. Навпаки, строгі рамки, критика або ігнорування потреб підлітка можуть пригнічувати його творчі здібності, знижувати мотивацію до самовираження та зменшувати готовність до активного пошуку нових рішень.

Таким чином, підлітковий вік є періодом великих можливостей і викликів для розвитку творчого потенціалу особистості. Інтенсивні психічні та соціально-психологічні зміни формують передумови для розвитку абстрактного мислення, саморегуляції, мотивації до самовираження та соціальної активності. Усвідомлення цих закономірностей дозволяє соціальним педагогам,

психологам та педагогам створювати сприятливі умови для стимулювання творчості та гармонійної самореалізації підлітків.

Однією з провідних психічних особливостей підліткового віку є інтенсивний розвиток абстрактного мислення, що пов’язаний із переходом від конкретно-образного до теоретичного рівня пізнання. У цей період особистість набуває здатності оперувати абстрактними поняттями, узагальненнями, гіпотезами, що дозволяє виходити за межі безпосереднього досвіду та аналізувати явища у ширшому контексті. Така перебудова мислення створює сприятливі передумови для осмислення складних проблем і пошуку нестандартних рішень [20].

Розвиток абстрактного мислення супроводжується формуванням рефлексивності, тобто здатності аналізувати власні думки, дії та переживання. Підлітки починають осмислювати мотиви поведінки, оцінювати власні можливості та порівнювати себе з іншими. Це сприяє появі індивідуальних суджень, критичного ставлення до інформації та прагнення відстоювати власну позицію, що є важливою психологічною основою для творчого самовираження [31].

Поряд із розвитком абстрактного мислення зберігає важливе значення образне мислення, яке тісно пов’язане з уявою та емоційною сферою. У підлітковому віці уява стає більш довільною, керованою та продуктивною, що дозволяє створювати складні образи, моделювати альтернативні ситуації та поєднувати різні елементи досвіду в нові смислові конструкції. Це забезпечує основу для художньої, комунікативної та соціальної творчості [50].

Взаємодія абстрактного й образного мислення надає мисленнєвій діяльності підлітка гнучкості та варіативності. Здатність одночасно логічно аналізувати та образно уявляти сприяє формуванню оригінальних ідей, нестандартних підходів до вирішення проблем і переосмислення звичних ситуацій. Саме така інтеграція різних типів мислення є важливою психологічною умовою розвитку творчого потенціалу особистості.

Ще однією характерною психічною особливістю підліткового віку є

підвищена емоційність, що проявляється у глибоких та інтенсивних переживаннях. Емоційні реакції стають більш яскравими, нестійкими та часто полярними, що зумовлено як фізіологічними змінами, так і ускладненням соціальних взаємодій. Емоції відіграють значну роль у сприйнятті світу, визначаючи ставлення до себе, інших та навколишньої дійсності.

Підвищена емоційність, з одного боку, може ускладнювати самоконтроль і спричиняти внутрішню напруженість, а з іншого – виступає потужним джерелом внутрішньої енергії та натхнення. Емоційна чутливість підлітків сприяє глибокому переживанню подій, загостреному відчуттю справедливості, співпереживанню та емоційному включенню в діяльність, що є важливими психологічними передумовами творчої активності [8].

Особливе місце серед психічних характеристик підліткового віку посідає потреба у самовираженні, яка пов’язана з формуванням образу «Я» та пошуком власної ідентичності. Підлітки прагнуть заявити про себе, проявити індивідуальність, продемонструвати власні погляди, здібності та емоції. Це прагнення зумовлює активний пошук форм діяльності, у яких можна реалізувати внутрішні переживання та особистісні смисли.

Потреба у самовираженні тісно пов’язана з бажанням бути почутим і визнаним значущими іншими, насамперед однолітками та дорослими. Вона стимулює ініціативність, експериментування з різними ролями та способами поведінки, а також сприяє розвитку самостійності й відповідальності за власний вибір. За сприятливих умов ця потреба стає важливим психологічним чинником активізації творчого потенціалу та внутрішнього зростання особистості [10].

Соціально-психологічний розвиток підлітка характеризується глибокими якісними змінами у системі міжособистісних відносин, самосприйнятті та соціальній поведінці, що безпосередньо позначається на формуванні й реалізації його творчого потенціалу. У підлітковому віці соціальне середовище набуває особливої значущості, оскільки саме через взаємодію з іншими відбувається активне становлення особистісної ідентичності, ціннісних орієнтацій та індивідуальних способів самовираження.

Однією з провідних соціально-психологічних особливостей підліткового віку є зростання впливу однолітків на особистість. Спілкування з ровесниками стає провідною діяльністю, у межах якої підліток задовольняє потреби у прийнятті, розумінні та емоційній підтримці. У групі однолітків створюються умови для соціального порівняння, обміну ідеями та спільного пошуку рішень, що сприяє розвитку ініціативності та творчої активності особистості [21].

Вплив однолітків може мати як стимулювальний, так і обмежувальний характер щодо розвитку творчого потенціалу підлітка. Позитивний соціально-психологічний клімат сприяє прояву індивідуальності, підтримує нестандартне мислення та заохочує до самовираження. Водночас надмірна орієнтація на групові норми або страх негативної оцінки може знижувати готовність до творчого ризику та оригінальних рішень [10].

Важливою соціально-психологічною характеристикою підліткового віку є формування самооцінки, яка в цей період стає більш усвідомленою, але водночас емоційно нестійкою. Підліток активно осмислює власні здібності, особистісні якості та досягнення, значною мірою спираючись на оцінки соціального оточення. Рівень самооцінки безпосередньо впливає на впевненість у власному творчому потенціалі та готовність до самореалізації.

Процес формування самооцінки відбувається під впливом соціального зворотного зв’язку з боку однолітків і дорослих. Позитивне підкріплення результатів творчої діяльності сприяє розвитку внутрішньої мотивації та віри у власні можливості, тоді як часті невдачі або негативні оцінки можуть призводити до зниження активності та уникання творчих проявів [48].

Невід’ємною соціально-психологічною особливістю підліткового віку є прагнення до самостійності та незалежності. Підлітки дедалі частіше намагаються відстоювати власну думку, приймати самостійні рішення та нести відповідальність за власний вибір. Це прагнення є важливим чинником розвитку творчого потенціалу, оскільки стимулює самостійне мислення та пошук оригінальних шляхів розв’язання проблем [12].

Водночас прагнення до самостійності нерідко супроводжується

внутрішніми суперечностями та конфліктами, зумовленими обмеженими можливостями її реалізації. Подолання цих суперечностей сприяє розвитку саморефлексії, усвідомлення власних ресурсів і формуванню відповідальності за результати творчої діяльності].

Соціально-психологічні особливості підліткового віку також виявляються у підвищеній чутливості до соціальної оцінки та потребі в емоційному прийнятті. Саме в умовах підтримки й довіри підліток отримує можливість вільно експериментувати з ідеями, виявляти власну індивідуальність та формувати унікальний стиль творчого самовираження [43].

Отже, вплив однолітків, формування самооцінки та прагнення до самостійності є взаємопов'язаними соціально-психологічними характеристиками підліткового віку, які суттєво впливають на становлення творчого потенціалу особистості. Їх урахування дозволяє глибше зрозуміти закономірності творчого розвитку підлітків та специфіку прояву творчості в цьому віковому періоді.

Важливе місце у розвитку творчого потенціалу в підлітковому віці посідають чинники соціального середовища, які можуть як стимулювати, так і гальмувати прояви творчості. Саме взаємодія з дорослими та однолітками, характер соціальних відносин і психологічний клімат значною мірою визначають рівень активності, ініціативності та готовності особистості до творчого самовираження. У цей період зовнішні умови розвитку набувають особливої значущості, оскільки підліток активно шукає підтримки, визнання та підтвердження власної цінності.

Одним із провідних чинників, що сприяють розвитку творчого потенціалу, є підтримка з боку дорослих, зокрема батьків, педагогів та інших значущих осіб. Підтримка виявляється у заохоченні ініціативи, схваленні оригінальних ідей, позитивній оцінці зусиль, а не лише кінцевого результату. Такий підхід формує в підлітка впевненість у власних можливостях і готовність до творчого ризику.

Емоційна підтримка з боку дорослих створює відчуття безпеки, яке є

необхідною умовою для прояву творчості. Коли підліток відчуває, що його приймають і розуміють, він охочіше експериментує, висловлює нестандартні думки та намагається реалізувати власні задуми. Натомість надмірна критика, жорсткий контроль або знецінення творчих проявів можуть суттєво знижувати мотивацію до творчої діяльності [26].

Водночас відсутність підтримки з боку дорослих або їх формальне ставлення до інтересів підлітка часто виступає чинником гальмування розвитку творчого потенціалу. Нерозуміння, ігнорування потреб у самовираженні чи постійне порівняння з іншими можуть призводити до внутрішньої невпевненості, страху помилок і уникання творчих ініціатив. У таких умовах творчі здібності залишаються нереалізованими або пригніченими.

Значний вплив на розвиток творчого потенціалу має соціальне середовище, у якому перебуває підліток. Сприятливе соціальне середовище характеризується відкритістю до нових ідей, толерантністю до відмінностей та можливістю вільного обміну думками. Таке середовище стимулює креативне мислення, формує навички співпраці та сприяє самореалізації особистості [10].

Натомість соціальне середовище з високим рівнем конфліктності, жорсткими нормами та домінуванням стереотипних очікувань може обмежувати творчий розвиток. У таких умовах підліток змушений пристосовуватися до заданих моделей поведінки, що знижує рівень самостійності мислення та гальмує прояв індивідуальності. Страх соціального осуду або неприйняття часто стримує реалізацію творчих ідей.

Особливу роль у розвитку творчого потенціалу відіграє рівень довіри та прийняття в соціальних відносинах. Атмосфера довіри дозволяє підлітку відкрито висловлювати свої думки, почуття та ідеї без страху бути осміяним або відкинутим. Прийняття індивідуальних особливостей сприяє формуванню позитивної самооцінки та внутрішньої свободи, що є основою творчості.

Низький рівень довіри, навпаки, формує внутрішню напругу та психологічні бар’єри, які ускладнюють творчий процес. За відсутності прийняття підліток може приховувати свої ідеї, уникати активної участі у

спільній діяльності або орієнтуватися виключно на зовнішні вимоги, що знижує рівень креативності [12].

Важливим аспектом є також узгодженість впливів дорослих і соціального оточення. Коли підтримка, довіра та прийняття поєднуються з можливістю самостійного вибору й відповідальності, створюються оптимальні умови для розвитку творчого потенціалу. У таких умовах підліток має змогу не лише генерувати ідеї, а й поступово реалізовувати їх у соціально значущій діяльності.

Отже, підтримка з боку дорослих, характер соціального середовища та рівень довіри й прийняття виступають ключовими чинниками, що визначають напрями та інтенсивність розвитку творчого потенціалу в підлітковому віці. Їх гармонійне поєднання створює сприятливі умови для формування активної, ініціативної та творчо орієнтованої особистості.

Таким чином, підлітковий вік є сенситивним і водночас критичним періодом для розвитку творчого потенціалу особистості, оскільки саме в цей час відбувається інтенсивне становлення когнітивної, емоційної та соціально-психологічної сфер. Розвиток абстрактного й образного мислення, підвищена емоційність і виражена потреба у самовираженні створюють психологічні передумови для активізації творчої діяльності. Водночас ці особливості зумовлюють вразливість особистості до зовнішніх впливів, що робить умови соціального розвитку надзвичайно значущими для реалізації творчих можливостей.

Аналіз соціально-психологічних особливостей підліткового віку засвідчує, що вплив однолітків, формування самооцінки та прагнення до самостійності істотно визначають характер і рівень прояву творчого потенціалу. Підтримка з боку дорослих, сприятливе соціальне середовище, атмосфера довіри й прийняття виступають ключовими чинниками, які сприяють розвитку креативності, ініціативності та самореалізації особистості. Натомість дефіцит підтримки, негативна соціальна оцінка або жорсткі обмеження можуть гальмувати творчий розвиток. Урахування вікових і соціально-психологічних закономірностей підліткового віку є необхідною

умовою для створення ефективних педагогічних і соціально-виховних впливів, спрямованих на розвиток творчого потенціалу.

1.3. Соціально-педагогічна діяльність як засіб розвитку творчого потенціалу підлітків

Соціально-педагогічна діяльність у сучасних умовах розглядається як важливий чинник цілісного розвитку особистості, зокрема її творчого потенціалу, оскільки вона поєднує освітні, виховні та соціалізаційні впливи. У підлітковому віці, коли зростає потреба в самовираженні, соціальному визнанні та самостійності, соціально-педагогічна діяльність набуває особливої значущості, адже створює умови для розкриття індивідуальних можливостей, формування ініціативності та активної життєвої позиції. Саме через організацію взаємодії з соціальним середовищем, підтримку творчих проявів і залучення до різних видів соціально значущої діяльності соціальний педагог може сприяти розвитку творчого мислення, самореалізації та соціальної компетентності підлітків.

Соціально-педагогічна діяльність у наукових дослідженнях розглядається як особливий вид професійної діяльності, спрямований на забезпечення соціалізації особистості, гармонізацію її взаємодії з соціальним середовищем та створення умов для всебічного розвитку. Як зазначає Т. Алєксєєнко, соціально-педагогічна діяльність поєднує виховні, освітні та соціальні впливи, орієнтовані на підтримку дитини в процесі її особистісного становлення та самореалізації, з урахуванням вікових і соціальних особливостей розвитку [1].

У працях І. Звєрєвої соціально-педагогічна діяльність трактується як цілеспрямований процес організації взаємодії особистості з соціальним середовищем, що передбачає створення сприятливих умов для розвитку потенційних можливостей дитини та попередження негативних соціальних впливів. Авторка підкреслює, що важливою характеристикою цієї діяльності є її

превентивний та розвивальний характер, що особливо актуально в роботі з підлітками [17].

Р. Вайнола визначає соціально-педагогічну діяльність як систему професійних дій, спрямованих на підтримку особистості в процесі соціального розвитку, формування активної життєвої позиції та здатності до самостійного вирішення життєвих проблем. Науковець наголошує, що ця діяльність орієнтована не лише на корекцію труднощів соціалізації, а й на розвиток ініціативності, творчості та соціальної активності особистості [10].

На думку О. Безпалько, соціально-педагогічна діяльність виступає важливим механізмом інтеграції особистості в соціальне середовище, оскільки вона спрямована на розвиток соціальної компетентності, самостійності та здатності до конструктивної взаємодії з іншими. Авторка підкреслює, що ключовим завданням соціально-педагогічної роботи є створення умов для самореалізації особистості, зокрема через залучення до соціально значущої та творчої діяльності [7].

У дослідженнях О. Караман соціально-педагогічна діяльність розглядається як категорія соціальної педагогіки, що поєднує соціальну допомогу, виховний вплив і педагогічний супровід. Автор наголошує, що її сутність полягає у сприянні розвитку особистості як активного суб’єкта соціальних відносин, здатного до самовираження та відповідального вибору, що є важливою передумовою розвитку творчого потенціалу [19].

З. Шевців акцентує увагу на тому, що соціально-педагогічна діяльність має гуманістичну спрямованість і ґрунтується на принципах підтримки, довіри та визнання цінності кожної особистості. Вона спрямована на розвиток внутрішніх ресурсів дитини, формування позитивної «Я-концепції» та стимулювання активності у різних сферах життєдіяльності, зокрема творчій [46].

У монографії «Соціально-педагогічна підтримка дітей та учнівської молоді» підкреслюється, що соціально-педагогічна діяльність має чітко виражену розвивальну функцію, яка полягає у створенні умов для розкриття

індивідуальних здібностей та потенціалу особистості. Автори зазначають, що така діяльність сприяє формуванню самостійності, ініціативності та готовності до творчого самовираження, особливо в підлітковому віці [36].

В. Антонішева та О. Антонова, досліджуючи проблему креативності в психолого-педагогічному контексті, підкреслюють, що соціально-педагогічна діяльність є важливим середовищним чинником розвитку творчого потенціалу. Вона створює умови для формування нестандартного мислення, відкритості до нових ідей та позитивного ставлення до творчої ініціативи особистості [2; 3].

У працях Т. Веретенко соціально-педагогічна діяльність визначається як професійна діяльність, спрямована на соціальний розвиток особистості через виховання, навчання та соціальну підтримку. Авторка зазначає, що важливим її завданням є стимулювання активної участі дітей і підлітків у соціальному житті, що створює передумови для розвитку їх творчих здібностей і соціальної зрілості [11].

Отже, аналіз наукових підходів українських дослідників дозволяє стверджувати, що соціально-педагогічна діяльність є багатогранним і цілеспрямованим процесом, основними завданнями якого є підтримка соціалізації, розвиток особистісного й творчого потенціалу, формування соціальної активності та створення умов для самовираження підлітків. Саме в цьому контексті вона постає ефективним засобом розвитку творчого потенціалу особистості в підлітковому віці.

Роль соціального педагога у розвитку творчого потенціалу підлітків визначається його професійною місією щодо створення умов для всебічного особистісного становлення дитини та соціалізації в суспільстві. Соціальний педагог виступає посередником між підлітком, його родиною, освітнім закладом та соціальним середовищем, що дозволяє гармонізувати впливи різних соціальних факторів на формування особистості. У цьому контексті розвиток творчого потенціалу розглядається як ключовий аспект не лише пізнавальної діяльності, а й соціальної активності, ініціативності та самовираження підлітка.

Одним із основних завдань соціального педагога є виявлення та підтримка індивідуальних здібностей підлітків. Професійна увага до інтересів, нахилів, потреб та психологічних особливостей дитини створює умови для формування позитивного досвіду успіху, що стимулює прояв творчості. За словами Р. Вайноли, соціальний педагог через індивідуальну підтримку допомагає підлітку розвивати нестандартне мислення, креативність та віру у власні можливості, що є основою для подальшого самовираження та професійного самовизначення [10].

Важливою складовою діяльності соціального педагога є організація безпечного і підтримувального соціального середовища, де підлітки можуть вільно висловлювати власні ідеї, думки й емоції. Створення атмосфери довіри та поваги до індивідуальності допомагає знизити страх помилки та оцінки з боку оточення, який часто гальмує прояв творчого потенціалу [17]. За таких умов підлітки активніше залучаються до творчої діяльності, демонструють здатність до пошуку оригінальних рішень і самостійного прийняття рішень у соціально значущих ситуаціях.

Соціальний педагог виконує також координуючу функцію, організовуючи взаємодію підлітків із соціальними інститутами, групами та колективами. Участь у культурних, громадських, освітніх або позашкільних заходах сприяє розвитку комунікативних умінь, соціальної активності та здатності до колективного творчого пошуку. Як зазначає Ю. Поліщук, така діяльність стимулює підлітків до формування власної позиції, відповідальності за колективні рішення та творчого підходу до вирішення практичних завдань [32].

Профілактична та підтримувальна функція соціального педагога є невід’ємною у розвитку творчого потенціалу підлітків, адже часто саме соціально-психологічні бар’єри, невпевненість у собі, низька самооцінка або негативний досвід взаємодії з оточенням стримують прояв креативності. Соціальний педагог, враховуючи ці чинники, забезпечує умови для подолання внутрішніх перешкод, формує адаптивність, стресостійкість та відкритість до навчання і саморозвитку [26; 46].

Таким чином, роль соціального педагога у розвитку творчого потенціалу підлітків є багатогранною і системною. Вона охоплює підтримку особистісного зростання, створення творчого соціального середовища, стимулювання ініціативності та соціальної активності, а також формування умов для самовираження. Завдяки цій професійній діяльності підлітки мають можливість проявляти власний творчий потенціал у різних сферах життя та реалізовувати свої здібності у соціально значущій діяльності.

Соціально-педагогічна діяльність має численні можливості для стимулювання творчого потенціалу підлітків, оскільки вона поєднує педагогічний, психологічний та соціальний впливи на особистість. Основними напрямами такої діяльності є створення творчого середовища, підтримка ініціативності та розвиток соціальної активності, що взаємопов’язані та комплексно впливають на розвиток креативності, самовираження та соціальної компетентності.

Створення творчого середовища передбачає формування в закладі освіти або поза ним таких умов, де підлітки можуть вільно експериментувати, пробувати нові форми діяльності та висловлювати власні ідеї без страху осуду. Важливо забезпечити різноманітність видів діяльності, обладнання для творчих практик та доступ до інформаційних і культурних ресурсів, що стимулюють уяву і нестандартне мислення [39]. За таких умов підлітки відчувають себе комфортно і впевнено, що є передумовою для прояву власного творчого потенціалу.

Соціальний педагог у процесі створення творчого середовища виконує роль координатора та наставника, організовуючи простір для групової та індивідуальної творчої діяльності. Він відстежує інтереси учнів, пропонує різні форми реалізації творчих задумів, підбирає завдання відповідно до рівня розвитку та можливостей підлітків [30]. Такий підхід дозволяє забезпечити баланс між навчальною структурою та свободою творчого самовираження.

Підтримка ініціативності є наступною важливою можливістю соціально-педагогічної діяльності. Соціальний педагог стимулює підлітків пропонувати

власні ідеї, брати участь у проєктах, організовувати заходи та експериментувати з новими підходами до вирішення проблем. Вона формує активну позицію особистості, розвиває впевненість у власних силах та мотивацію до саморозвитку.

Підтримка ініціативності також передбачає індивідуальний підхід до кожного підлітка та врахування його інтересів, талантів і потреб. За словами Л. Базильчука, саме така педагогічна підтримка стимулює прагнення до самостійного вибору завдань, формує здатність до прийняття рішень і розвиває креативне мислення [5]. Соціальний педагог, за необхідності, допомагає планувати діяльність, надає ресурси та інструктаж, водночас залишаючи простір для самостійності та експерименту.

Розвиток соціальної активності передбачає активне залучення підлітків до різноманітних соціальних проєктів, волонтерської діяльності, громадських ініціатив, культурних та позашкільних заходів. Такі форми діяльності не лише сприяють формуванню соціальної компетентності, а й стимулюють творчий підхід до розв’язання практичних проблем, допомагають учням опановувати навички організації та планування, розвивати критичне мислення та здатність до колективного пошуку рішень. Підлітки набувають досвіду взаємодії у команді, вчаться аргументувати власну позицію, брати на себе відповідальність за результати колективної діяльності та оцінювати ефективність спільних рішень, що є невід’ємною складовою розвитку творчого потенціалу [25].

Соціальний педагог у цьому процесі виконує роль координатора та фасилітатора, створюючи сприятливі умови для взаємодії підлітків, підтримуючи ініціативність та заохочуючи до активного обміну ідеями. Він допомагає учням формувати навички колективного прийняття рішень, організовує роботу груп та наставляє щодо способів ефективної комунікації й співпраці. Завдяки такій підтримці підлітки не лише долучаються до соціальної діяльності, а й розвивають здатність до самовираження, емпатії, почуття відповідальності та соціальної самостійності [17]. Крім того, участь у спільних проєктах сприяє підвищенню мотивації до саморозвитку та активного

включення у життя громади, що є важливим чинником формування цілісної, творчо активної особистості

Отже, соціально-педагогічна діяльність забезпечує комплексний підхід до розвитку творчого потенціалу підлітків, поєднуючи створення творчого середовища, підтримку індивідуальних ініціатив та стимулювання соціальної активності [35]. Взаємодія цих можливостей сприяє формуванню творчого мислення, самовираження та соціальної компетентності, створюючи умови для всебічного розвитку підлітків у сучасному суспільстві.

Соціально-педагогічна діяльність реалізується через різні напрями, кожен з яких має свої специфічні форми та методи роботи з підлітками. Індивідуальна, групова та позашкільна діяльність виступають ключовими компонентами організації ефективного соціально-педагогічного супроводу, забезпечуючи всебічний розвиток творчого потенціалу особистості. Кожен із напрямів взаємодіє між собою, створюючи цілісну систему підтримки та стимулювання активності підлітків [7].

Індивідуальна діяльність спрямована на роботу з конкретним підлітком, враховуючи його особистісні особливості, інтереси та потреби. Соціальний педагог у цьому випадку виступає наставником, який допомагає розкрити таланти, стимулює самовираження та розвиток креативних здібностей через персоналізовані завдання та консультації. Індивідуальна робота дозволяє глибше вивчати сильні сторони підлітка, визначати сфери для творчого розвитку та підтримувати процес самовдосконалення.

Крім того, індивідуальна діяльність включає організацію психолого-педагогічних бесід, творчих консультацій та менторських сесій, що спрямовані на розвиток саморефлексії, умінь ставити цілі та планувати власну діяльність. Це створює основу для формування внутрішньої мотивації до творчості, а також підвищує здатність підлітка до самостійного прийняття рішень у навчальній та соціальній сферах [26].

Групова діяльність забезпечує взаємодію підлітків у колективі, де вони навчаються співпрацювати, обмінюватися ідеями та разом долати складні

завдання. Соціальний педагог організовує групові заняття, тренінги, дискусійні клуби та творчі проєкти, у яких важлива роль приділяється командній роботі та взаємопідтримці. Такий напрям дозволяє учням навчатися комунікативним навичкам, розвивати критичне мислення та спільно шукати нестандартні рішення.

У груповій діяльності соціальний педагог виступає модератором процесу, підтримуючи атмосферу довіри та безпеки, де кожен підліток може вільно висловлювати свої ідеї та творчі знахідки. Це сприяє формуванню соціальної компетентності, колективної відповідальності та здатності до конструктивної критики, що є важливими елементами розвитку творчого потенціалу [11].

Позашкільна діяльність відкриває для підлітків можливості реалізації творчого потенціалу у неформальних умовах навчання та дозвілля. Вона включає участь у гуртках, клубах за інтересами, художніх та музичних студіях, волонтерських ініціативах, літніх школах та культурних заходах. Такі заходи допомагають підліткам виявляти індивідуальні таланти, розширювати кругозір та формувати особисту соціальну позицію.

Соціальний педагог у позашкільній діяльності забезпечує організаційний супровід, допомагає підбирати оптимальні форми участі для кожного підлітка, мотивує до творчої активності та розвитку лідерських навичок. Участь у позашкільних проєктах сприяє інтеграції навчальної, соціальної та культурної діяльності, що стимулює комплексний розвиток творчих здібностей та соціальної компетентності [32].

Таким чином, поєднання індивідуальної, групової та позашкільної соціально-педагогічної діяльності створює систему, яка дозволяє підліткам максимально реалізувати свій творчий потенціал. Кожен напрям доповнює інший, забезпечуючи рівновагу між особистісним розвитком та соціальною інтеграцією, а соціальний педагог виконує роль координатора, наставника та організатора, що спрямовує діяльність на творчий та соціальний розвиток учнів.

Соціально-педагогічна діяльність безпосередньо впливає на формування

та розвиток творчого мислення підлітків, створюючи умови для активного пізнання, пошуку нестандартних рішень та самостійного конструювання знань. Під впливом організованої педагогом діяльності підлітки розвивають здатність комбінувати ідеї, аналізувати альтернативи та створювати нові концепції, що є ключовим аспектом креативного потенціалу [4].

Розвиток творчого мислення вимагає спеціального організаційного середовища, яке стимулює дослідження, експерименти та висловлення власних думок. Соціальний педагог у цьому процесі виконує роль фасилітатора, який створює умови для вільного мислення, надає підтримку в подоланні страху перед помилкою та мотивує до активного пошуку нових рішень. Таке середовище сприяє формуванню гнучкості мислення та здатності до креативного вирішення практичних та соціальних завдань [18].

Соціально-педагогічна діяльність також є важливим механізмом розвитку самовираження підлітків. У процесі участі в індивідуальних та групових заходах учні набувають уміння передавати свої емоції, ідеї та творчі здобутки через різні види діяльності – від мистецтва та літератури до проєктної та волонтерської роботи [37]. Самовираження стає засобом самопізнання, формування ідентичності та розвитку впевненості у власних здібностях.

Особливу роль у розвитку самовираження відіграють групові та позашкільні форми діяльності, де підлітки мають змогу демонструвати свої досягнення у колективі, отримувати відгуки та підтримку, а також порівнювати власні результати з досягненнями однолітків. Така взаємодія формує здатність до адекватного самовизначення та оцінки власного потенціалу.

Соціальна компетентність підлітків тісно пов’язана з розвитком їхнього творчого потенціалу, адже здатність ефективно взаємодіяти з іншими, адаптуватися до колективу та приймати спільні рішення потребує гнучкості мислення та уміння генерувати нові підходи до вирішення соціальних проблем. Соціально-педагогічна діяльність сприяє формуванню емпатії, навичок комунікації, лідерства та відповідальності за власні дії.

Робота соціального педагога у межах індивідуальної, групової та

позашкільної діяльності забезпечує інтеграцію розвитку творчого мислення, самовираження та соціальної компетентності. Поєднання цих трьох аспектів формує цілісну систему, де підліток не лише набуває знань та вмінь, але й здатний ефективно реалізувати їх у соціальному середовищі, проявляти ініціативу та творчий підхід у різних сферах життя [30].

Таким чином, соціально-педагогічна діяльність виступає ключовим інструментом розвитку всебічного потенціалу підлітків, інтегруючи когнітивний, емоційний та соціальний компоненти особистості. Вона створює умови для активного творчого самовираження, формує навички співпраці та соціальної відповідальності, що є основою успішної інтеграції підлітка у сучасне соціальне середовище.

Завдяки цілісному підходу, який поєднує індивідуальні, групові та позашкільні форми роботи, соціально-педагогічна діяльність забезпечує не лише розвиток творчого потенціалу, але й формування готовності підлітків до активної соціальної діяльності та конструктивної взаємодії у суспільстві, що відповідає сучасним вимогам освіти та розвитку особистості.

Провівши теоретичний аналіз проблеми розвитку творчого потенціалу підлітків, можна зробити висновок, що творчість, креативність і творчий потенціал є взаємопов’язаними, але не тотожними категоріями психолого-педагогічної науки. Творчість розглядається як процес і результат створення оригінального, соціально значущого продукту; креативність – як внутрішня психічна здатність до гнучкого, оригінального мислення та генерації ідей; а творчий потенціал – як комплексна інтегративна характеристика особистості, що об’єднує когнітивні, мотиваційні, емоційно-вольові та діяльнісні компоненти й забезпечує готовність до творчої самореалізації в різних сферах життя.

Аналіз наукових підходів показав, що творчий потенціал не є статичною властивістю, а динамічним утворенням, яке активно формується під впливом внутрішніх ресурсів особистості та зовнішніх умов – насамперед соціально-педагогічного середовища, педагогічної підтримки та можливостей для

практичної реалізації ідей.

Підлітковий вік визнано сенситивним (критичним) періодом для розвитку творчого потенціалу завдяки таким віковим та соціально-психологічним особливостям, як інтенсивний розвиток абстрактного й образного мислення, зростання рефлексивності, підвищена емоційність, гостра потреба в самовираженні, прагнення до самостійності, значущість впливу однолітків, формування самооцінки та чутливість до соціальної оцінки. Саме ці характеристики створюють сприятливе «вікно можливостей» для активізації креативності, але водночас роблять підлітка вразливим до негативних впливів (критики, жорсткого контролю, відсутності підтримки, страху осуду), що може призводити до пригнічення творчої активності.

Особливе значення для розвитку творчого потенціалу підлітків має соціально-педагогічна діяльність, яка виступає системним засобом створення розвивального середовища. Вона поєднує індивідуальну, групову та позашкільну роботу, сприяє формуванню творчого мислення, самовираження, соціальної компетентності та ініціативності. Роль соціального педагога полягає в організації безпечного, підтримуючого простору, стимулюванні ініціативи, координації взаємодії з соціальним оточенням і забезпеченні умов для практичної реалізації творчих задумів.

Таким чином, теоретичні основи дозволяють стверджувати, що цілеспрямований соціально-педагогічний вплив, який враховує вікові особливості та створює сприятливі умови для прояву всіх компонентів творчого потенціалу, є ефективним механізмом його розвитку в підлітковому віці. Отримані теоретичні положення створюють підґрунтя для емпіричного дослідження та розробки практичних заходів, спрямованих на діагностику й активізацію творчого потенціалу підлітків у реальних умовах соціально-педагогічної роботи.

РОЗДІЛ 2
ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ У ПІДЛІТКІВ ЗАСОБАМИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Діагностика рівня розвитку творчого потенціалу у підлітків

Діагностика рівня розвитку творчого потенціалу підлітків є важливою складовою соціально-педагогічної діяльності, оскільки дозволяє визначити індивідуальні та групові особливості творчих здібностей учнів та планувати ефективні заходи для їх розвитку. Метою діагностики є комплексна оцінка креативного мислення, ініціативності, соціальної активності та здатності до самовираження, що становлять основні складові творчого потенціалу підлітків.

У дослідженні взяли участь підлітки віком 12-13 років, які навчаються у шостому та сьомому класах Запорізької гімназії № 25 Запорізької міської ради. Загальна кількість учасників становила 28 осіб, які були поділені на дві групи: контрольну та експериментальну (по 14 учнів у кожній). До вибірки увійшли підлітки з різним рівнем навчальної успішності, соціальної активності та залученості до творчої діяльності, що дало змогу отримати більш об’єктивну картину рівня розвитку їхнього творчого потенціалу. Участь у дослідженні була добровільною, а проведення діагностичних заходів здійснювалося з дотриманням етичних норм та принципів педагогічної взаємодії.

Розвиток творчого потенціалу підлітків оцінювався через низку критеріїв, кожен з яких розкривався за відповідними показниками, що відображають когнітивні, емоційні та соціальні аспекти діяльності особистості.

1. Когнітивний критерій характеризує особливості мисленнєвих процесів підлітків і відображає їхню здатність до творчого розв’язання завдань. До основних показників цього критерію належать уміння генерувати оригінальні ідеї, здатність до нестандартного мислення, гнучкість у пошуку різних способів

розв’язання проблемних ситуацій, а також уміння аналізувати й комбінувати інформацію з різних джерел. Високий рівень сформованості когнітивного критерію проявляється у прагненні підлітків до інтелектуального пошуку, творчих експериментів і самостійного прийняття рішень.

2. Емоційно-мотиваційний критерій відображає внутрішню готовність підлітків до творчої діяльності та їхнє ставлення до процесу самовираження. Його показниками є наявність інтересу до творчої діяльності, внутрішня мотивація до самореалізації, позитивне емоційне ставлення до нових і нестандартних завдань, емоційна стійкість у ситуаціях труднощів і невдач. Важливим показником також виступає здатність підлітків зберігати впевненість у власних можливостях і прагнення доводити творчі завдання до завершення.

3. Соціально-комунікативний критерій характеризує прояви творчого потенціалу підлітків у взаємодії з іншими. До його показників належать здатність до співпраці у групі, ініціативність у колективній діяльності, уміння презентувати власні ідеї, готовність до спільного пошуку рішень, толерантність до думок інших та відкритість до зворотного зв’язку. Сформованість цього критерію свідчить про здатність підлітків реалізовувати творчий потенціал у соціальному середовищі та ефективно взаємодіяти з однолітками.

Таким чином, визначені критерії та показники дозволяють комплексно оцінити рівень розвитку творчого потенціалу підлітків і створюють основу для подальшого аналізу результатів діагностики та планування соціально-педагогічних заходів.

На основі визначених критеріїв і показників було виокремлено три рівні розвитку творчого потенціалу підлітків: високий, середній та низький.

Високий рівень розвитку творчого потенціалу характеризується яскраво вираженими когнітивними, емоційно-мотиваційними та соціально-комунікативними проявами. Підлітки цього рівня демонструють здатність до нестандартного та гнучкого мислення, легко генерують оригінальні ідеї, самостійно знаходять кілька способів розв’язання проблемних ситуацій. Вони мають стійку внутрішню мотивацію до творчої діяльності, проявляють інтерес

до нових завдань, не бояться експериментувати та зберігають емоційну врівноваженість у разі труднощів. У соціальній взаємодії такі підлітки активні, ініціативні, легко включаються в колективну творчу діяльність, здатні аргументовано висловлювати власну думку та конструктивно співпрацювати з однолітками.

Середній рівень розвитку творчого потенціалу виявляється у частковій сформованості основних критеріїв. Підлітки здатні до творчого мислення, однак потребують додаткового стимулювання або підтримки з боку дорослих. Генерація ідей відбувається переважно у знайомих або добре структурованих ситуаціях, а пошук нестандартних рішень може викликати труднощі. Мотивація до творчої діяльності є нестійкою та часто залежить від зовнішніх чинників. У соціальній сфері підлітки зазвичай залучаються до колективної діяльності, але рідко проявляють ініціативу, можуть відчувати невпевненість у презентації власних ідей або залежність від думки однолітків.

Низький рівень розвитку творчого потенціалу характеризується недостатньою сформованістю всіх визначених критеріїв. Підлітки цього рівня виявляють труднощі у нестандартному мисленні, схильні діяти за зразком і уникають творчих завдань. Інтерес до творчої діяльності є слабко вираженим або відсутнім, спостерігається низька мотивація та невпевненість у власних можливостях. Емоційні труднощі, страх помилки або негативної оцінки часто гальмують активність. У соціальній взаємодії такі підлітки пасивні, рідко ініціюють співпрацю, уникають командної творчої діяльності або виконують другорядні ролі.

Виокремлені рівні розвитку творчого потенціалу дозволяють не лише систематизувати результати діагностики, а й слугують підґрунтям для подальшого планування форм, методів і засобів соціально-педагогічної діяльності, спрямованої на розвиток творчих можливостей підлітків.

З метою визначення рівня розвитку творчого потенціалу підлітків у дослідженні було використано діагностичні методики, які дозволяють комплексно оцінити когнітивні, емоційно-мотиваційні та соціальні прояви

творчості: анкетування, бесіда, тест творчого мислення Е. Торренса, методика «Креативне поле», опитувальник мотивації до творчої діяльності.

1. Анкетування (Додаток А).

Анкетування проводилось з метою визначення рівня розвитку творчого потенціалу підлітків за когнітивним, емоційним та соціальним критеріями. Учасникам пропонувалося заповнити анкету, що містила 21 твердження, на які вони відповідали за п’ятибальною шкалою від «зовсім не згоден(на)» до «повністю згоден(на)». Питання були спрямовані на оцінку здатності до нестандартного мислення та генерації ідей, мотивації до творчості і самовираження, а також рівня співпраці, ініціативності та командної творчості.

Анкетування дозволило виділити індивідуальні та групові особливості творчого потенціалу підлітків, визначити сильні та слабкі сторони кожного критерію, а також класифікувати учасників за рівнем розвитку творчого потенціалу (високий, середній, низький).

2. Напівструктурована бесіда (Додаток Б).

Бесіда проводилась з метою поглибленого вивчення особливостей когнітивного, емоційного та соціального аспектів творчої діяльності підлітків. Бесіда відбувалась у доброзичливій, невимушеній атмосфері, що сприяло відкритим і щирим відповідям респондентів. Запитання були структуровані за трьома блоками – когнітивним, емоційним та соціальним – і дозволяли оцінити здатність до нестандартного мислення, мотивацію до творчості, самовираження, рівень соціальної активності та уміння працювати у команді. Гнучкість бесіди давала можливість уточнювати питання або поглиблювати їх залежно від відповідей підлітків, що дозволяло отримати комплексну картину розвитку творчого потенціалу кожного учасника.

3. Тест творчого мислення Е. Торренса [27].

Тест Торренса є широко визнаним методом оцінки рівня креативності та творчого мислення у дітей і підлітків. Він дозволяє визначити здатність особистості до генерації нестандартних ідей, гнучкості мислення, оригінальності та різноманітності рішень у проблемних ситуаціях. Тест

складається з серії завдань, що стимулюють уяву та креативність, наприклад, добудовування малюнків, створення історій за заданими картинками, пошук нетрадиційних способів використання звичайних предметів.

Оцінювання здійснюється за кількома показниками:

- гнучкість мислення – здатність пропонувати різні підходи до розв’язання проблеми;
- оригінальність ідей – унікальність та нестандартність запропонованих рішень;
- розгорнутість ідей – деталізація та повнота відповіді;
- чутливість до проблеми – вміння помічати нюанси завдання та пропонувати адекватні рішення.

Результати тесту дозволяють виділити високий, середній та низький рівні розвитку творчого мислення та використовуються як основа для планування соціально-педагогічної роботи з підлітками.

4. Методика «Креативне поле» [27].

Методика призначена для оцінки творчого потенціалу підлітків через визначення інтелектуальної ініціативи – здатності до самостійного пошуку рішень та генерації нових ідей. Вона дозволяє виявити когнітивні, емоційні та соціальні аспекти творчої активності.

Особливості методики:

- відсутність зовнішнього стимулювання та оцінювання під час виконання завдань;
- завдання можуть розв’язуватись на кількох рівнях, що дозволяє виходити за межі стандартних рішень;
- час виконання не фіксується, оцінюється якість та оригінальність ідей.

Рівні інтелектуальної активності у методиці відображають різні ступені розвитку творчого потенціалу підлітків.

Стимульно-продуктивний рівень характеризується виконанням завдань за готовими зразками або відомими схемами, що свідчить про обмежену ініціативу та прагматичний підхід; підліток здебільшого повторює

запропоновані способи, не намагаючись знайти власні рішення.

Евристичний рівень передбачає активне відкриття закономірностей емпіричним шляхом, здатність аналізувати власну діяльність та знаходити оригінальні способи розв'язання завдань; учасник уже проявляє творчість у рамках завдань, поєднуючи знання та досвід для вироблення нових підходів.

Креативний рівень відзначається високим ступенем самостійності та здатністю створювати нові концепції, формулювати власні проблеми та шукати нестандартні рішення; підліток діє незалежно від оцінки інших, проявляє самодостатність та критичне мислення, що дозволяє виходити за межі запропонованих завдань і демонструє максимальний розвиток творчого потенціалу.

5. Опитувальник мотивації до творчої діяльності (Додаток В).

Опитувальник призначений для визначення мотиваційних аспектів, що впливають на творчу активність підлітків. Він дозволяє оцінити, наскільки учасники зацікавлені у творчій діяльності, що їх стимулює до створення нових ідей, та як вони ставляться до самовираження через творчість.

Процедура проведення передбачає індивідуальне заповнення анкети, що складається з низки тверджень та запитань, на які підлітки відповідають за шкалою. Твердження охоплюють різні аспекти мотивації: внутрішню, зовнішню та соціальну.

Аналіз результатів дозволяє виділити рівні мотивації до творчої діяльності: високий рівень – підліток активно залучається до творчих завдань, проявляє ініціативу та внутрішню зацікавленість; середній рівень – підліток займається творчістю переважно за підтримки дорослих або за нагоди; низький рівень – учасник проявляє пасивність, відчуває труднощі у творчій діяльності та не має внутрішньої мотивації.

Перейдемо до результатів діагностики рівня розвитку творчого потенціалу у підлітків.

1. Результати анкетування показали, що рівень розвитку творчого потенціалу підлітків у контрольній та експериментальній групах є різнорідним і

потребує стимулювання.

У КГ високий рівень творчого потенціалу спостерігався у 14,3% підлітків, середній рівень – у 57,1%, а низький рівень – у 28,6%. Когнітивні показники переважно були середніми, деякі учасники демонстрували здатність до нестандартного мислення та генерації ідей, проте більшість потребувала розвитку цих умінь. Емоційна сфера характеризувалася помірною мотивацією до творчої діяльності та обмеженим самовираженням. Соціальна складова у значної частини учасників залишалася на низькому або середньому рівні.

У ЕГ високий рівень творчого потенціалу визначено у 21,4% підлітків, середній рівень – у 50,0%, а низький рівень – у 28,6%. Когнітивні здібності учасників переважно були на середньому рівні, емоційна сфера – також середня, з окремими проявами зацікавленості та мотивації. Соціальна активність була обмеженою: лише невелика частина підлітків проявляла ініціативу у спільній творчій діяльності (рис. 2.1).

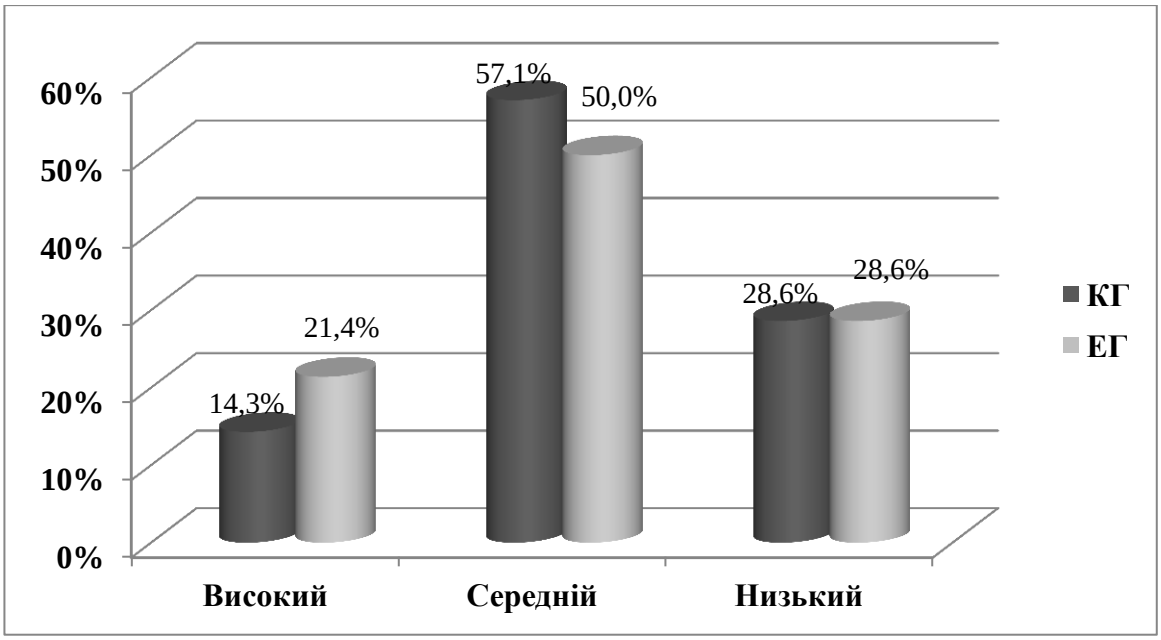


Рисунок 2.1 – Результати анкетування з оцінки рівня розвитку творчого потенціалу підлітків (перший зріз)

Отже, аналіз першого зрізу показав, що обидві групи перебувають у схожому стані розвитку творчого потенціалу, з переважанням середнього рівня. Це свідчить про необхідність проведення цільових соціально-педагогічних

заходів, спрямованих на стимулювання когнітивної активності, самовираження та соціальної компетентності підлітків..

2. Результати напівструктурованих бесід з підлітками показали, що на початковому етапі дослідження, до проведення спеціально організованих соціально-педагогічних заходів, рівень розвитку творчого потенціалу у контрольній та експериментальній групах був помірним. Обидві групи демонстрували певні прояви когнітивних, емоційних та соціальних характеристик творчої діяльності, однак між групами відзначалися невеликі відмінності (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Результати напівструктурованих бесід у контрольній та експериментальній групах (перший зріз)

Рівні / Критерії	Високий		Середній		Низький	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Когнітивний	28,6%	21,4%	57,1%	50,0%	14,3%	28,6%
Емоційний	42,9%	35,7%	42,9%	50,0%	14,3%	14,3%
Соціальний	35,7%	28,6%	42,9%	50,0%	21,4%	21,4%

У контрольній групі 28,6% підлітків демонстрували здатність до нестандартного мислення та генерації власних ідей. Вони легко знаходили кілька варіантів розв’язання завдань, відчували задоволення від творчого процесу та проявляли активність у пошуку нових рішень. 57,1% учасників показали середній рівень когнітивної активності, інколи потребуючи підказок або додаткового обговорення завдань з педагогом чи однолітками. Лише 14,3% респондентів відчували труднощі при виконанні нестандартних завдань та рідко пропонували власні ідеї.

Щодо емоційного критерію, 42,9% підлітків отримували задоволення від творчої діяльності та демонстрували внутрішню мотивацію до самовираження. 42,9% частково проявляли інтерес до творчих завдань, часто орієнтуючись на оцінку та підтримку інших, а 14,3% респондентів проявляли низьку мотивацію, відчуваючи невпевненість у своїх здібностях або страх критики.

У соціальному аспекті 35,7% учасників контрольної групи почувалися

комфортно при роботі в групі, активно обмінювалися ідеями та долучалися до колективного планування та реалізації завдань. Ще 42,9% демонстрували середній рівень соціальної активності, коли участь у командній роботі була частковою або вибірковою. 21,4% респондентів виявляли небажання активно взаємодіяти з однолітками або брали пасивну роль спостерігача.

У експериментальній групі результати були трохи нижчими. За когнітивним критерієм 21,4% підлітків демонстрували здатність до нестандартного мислення та генерації ідей, 50,0% показували середній рівень активності, а 28,6% стикалися з труднощами при вирішенні незвичних завдань.

За емоційним критерієм 35,7% підлітків отримували задоволення від творчої діяльності та проявляли стійку внутрішню мотивацію. Інші 50,0% мали помірний рівень мотивації, проявляючи інтерес до творчості лише частково, а 14,3% були маломотивованими та уникали самовираження.

Щодо соціальної взаємодії 28,6% респондентів почувалися впевнено у груповій роботі та активно обмінювалися ідеями з однолітками. 50,0% демонстрували середній рівень соціальної активності, а 21,4% показували низький рівень готовності до співпраці, часто обмежуючись пасивною участю або спостереженням за діяльністю інших.

Таким чином, результати бесід показали, що на початку експерименту обидві групи мають помірний рівень розвитку когнітивних, емоційних та соціальних аспектів творчого потенціалу, при цьому контрольна група виглядає дещо більш активною за всіма критеріями, а експериментальна група має трохи нижчі показники.

3. Результати тестування за методикою Е. Торренса показали, що рівень розвитку творчого мислення серед підлітків контрольної та експериментальної груп був переважно середнім і низьким, що свідчить про необхідність систематичного стимулювання креативності. Спостерігається невелика перевага КГ за більшістю показників, тоді як ЕГ демонструє трохи нижчі результати, що відображає природну різницю між групами до початку спеціально організованих соціально-педагогічних заходів.

Таблиця 2.2

Результати методики Е. Торренса у контрольній та експериментальній групах (перший зріз)

Рівні / Критерії	Високий		Середній		Низький	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Гнучкість мислення	28,6%	21,4%	50,0%	42,9%	21,4%	35,7%
Оригінальність ідей	28,6%	14,3%	42,9%	50,0%	28,6%	35,7%
Розгорнутість ідей	28,6%	21,4%	50,0%	42,9%	21,4%	35,7%
Чутливість до проблеми	21,4%	14,3%	50,0%	42,9%	28,6%	42,9%

За критерієм гнучкості мислення, який оцінює здатність підлітків пропонувати різні підходи до розв’язання проблеми, у КГ високий рівень був зафіксований у 28,6% учасників, середній – у 50,0%, низький – у 21,4%. В ЕГ високий рівень спостерігався у 21,4%, середній – у 42,9%, а низький – у 35,7%. Це свідчить про дещо обмежену здатність підлітків ЕГ варіювати підходи до розв’язання завдань порівняно з КГ.

За показником оригінальності ідей, що відображає здатність генерувати нестандартні та унікальні рішення, у КГ високий рівень мав 28,6% підлітків, середній – 42,9%, низький – 28,6%. В ЕГ високий рівень спостерігався у 14,3%, середній – 50,0%, низький – 35,7%. Це демонструє, що частина підлітків ЕГ потребує додаткової підтримки для розвитку здатності пропонувати нестандартні ідеї.

Критерій розгорнутості ідей, що оцінює деталізацію та повноту творчих рішень, у КГ розподілився наступним чином: високий – 28,6%, середній – 50,0%, низький – 21,4%. В ЕГ високий рівень становив 21,4%, середній – 42,9%, низький – 35,7%. Це свідчить, що підлітки ЕГ трохи менше активно розвивають власні ідеї, ніж КГ, хоча більшість учасників перебуває на середньому рівні.

Показник чутливості до проблеми, що характеризує здатність помічати нюанси завдання та пропонувати адекватні рішення, у КГ високий рівень мав 21,4% учень, середній – 50,0%, низький – 28,6%. В ЕГ високий рівень виявлено у 14,3%, середній – 42,9%, низький – 42,9%. Це вказує на потребу в розвитку уважності та аналітичного підходу до завдань серед частини підлітків ЕГ.

Таким чином, результати першого зрізу показують, що переважна більшість підлітків обох груп має середній та низький рівень розвитку творчого мислення, із більш помітним відставанням ЕГ порівняно з КГ.

4. Результати дослідження за методикою «Креативне поле» показали, що рівень інтелектуальної активності серед підлітків контрольної та експериментальної груп переважно перебував на середньому та низькому рівнях, що свідчить про необхідність систематичної соціально-педагогічної підтримки для розвитку творчого потенціалу (рис. 2.2).

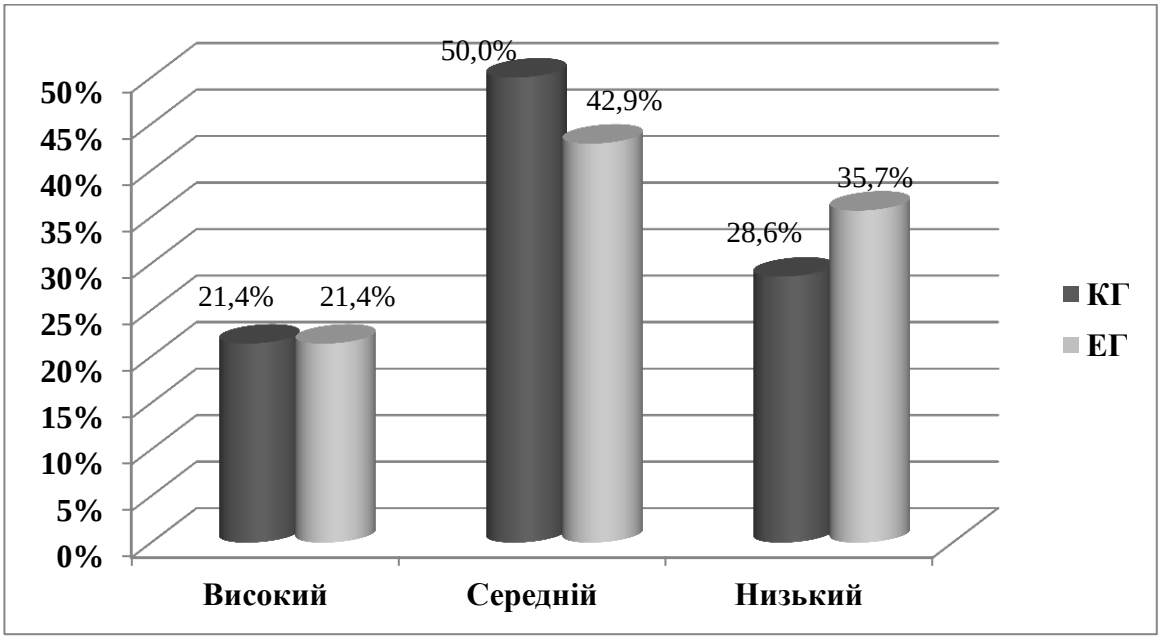


Рисунок 2.2 – Результати методики «Креативне поле» у контрольній та експериментальній групах (перший зріз)

У контрольній групі стимульно-продуктивний рівень (низький) виявлено у 28,6% підлітків, що відображає обмежену ініціативу та прагматичний підхід до виконання завдань: ці учасники здебільшого дотримувалися готових зразків, не намагаючись знайти власні способи розв’язання проблем. В експериментальній групі цей рівень спостерігався у 35,7% учасників, що свідчить про трохи більшу залежність підлітків від зовнішніх підказок та готових схем у процесі виконання завдань.

Евристичний рівень (середній), який характеризує здатність до відкриття закономірностей емпіричним шляхом та вироблення оригінальних рішень у

межах завдання, у КГ було зафіксовано у 50,0% підлітків. Ця група демонструвала певну самостійність у пошуку рішень, вміла аналізувати власну діяльність та пропонувати оригінальні способи виконання завдань. В ЕГ евристичний рівень виявлено у 42,9% підлітків, що свідчить про те, що частина підлітків ще не проявляла повної здатності до самостійного аналізу та відкриття нових підходів, проте поступово починала демонструвати оригінальні рішення.

Креативний рівень (високий), який передбачає створення нових концепцій, самодостатність та незалежність від оцінки інших, у КГ спостерігався лише у 21,4% підлітків. Ці учасники демонстрували високу ступінь самостійності, вміння формулювати власні проблеми та знаходити нестандартні рішення, що дозволяло їм виходити за межі запропонованих завдань. В експериментальній групі креативний рівень зафіксовано у 21,4% підлітків, однак у цій групі частіше спостерігалася дещо обмежена самостійність та менший рівень ініціативи порівняно з КГ, що відображає природну різницю між групами до початку проведення спеціально організованих соціально-педагогічних заходів.

Таким чином, результати демонструють, що переважна більшість підлітків обох груп має середній рівень інтелектуальної активності, а частина учасників залишається на стимульно-продуктивному рівні. Креативний рівень зустрічався рідко, що вказує на потребу у подальшому стимулюванні розвитку інтелектуальної ініціативи, формуванні навичок самостійного аналізу та оригінального мислення. Незначна перевага КГ за деякими показниками свідчить про природну різницю між групами на старті дослідження, тоді як ЕГ потребує додаткової уваги з боку соціально-педагогічної підтримки для стимулювання креативного потенціалу.

5. Результати опитувальника мотивації до творчої діяльності свідчать про загальний середній рівень зацікавленості підлітків обох груп, з дещо нижчими показниками в експериментальній групі (табл. 2.3 та рис. 2.3).

Внутрішня мотивація, що характеризує інтерес і задоволення від власної творчої діяльності, у контрольній групі показала високий рівень у 28,6%

учасників, середній – у 50,0%, низький – у 21,4%. Це свідчить про те, що більшість підлітків КГ здатні самостійно знаходити задоволення від творчих завдань, хоча частина учасників потребує підтримки у розвитку ініціативності та самостійного пошуку рішень. У експериментальній групі високий рівень внутрішньої мотивації був зафіксований у 21,4%, середній – у 50,0%, низький – у 28,6%, що відображає трохи меншу готовність до самостійної творчої активності на старті дослідження.

Таблиця 2.3

Результати опитувальника мотивації до творчої діяльності для контрольної та експериментальної груп (перший зріз)

Рівні / Мотивація	Високий		Середній		Низький	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Внутрішня	28,6%	21,4%	50,0%	50,0%	21,4%	28,6%
Зовнішня	35,7%	28,6%	42,9%	50,0%	21,4%	21,4%
Соціальна	21,4%	14,3%	50,0%	50,0%	28,6%	35,7%

Зовнішня мотивація, яка оцінює вплив схвалення оточення та винагороди, у КГ мала високий рівень у 35,7% підлітків, середній – у 42,9%, низький – у 21,4%. Підлітки контрольної групи частіше реагують на оцінку дорослих або однолітків, активно заохочуючись до творчої діяльності зовнішніми стимулами. В ЕГ високий рівень зовнішньої мотивації спостерігався лише у 28,6%, середній – у 50,0%, низький – у 21,4%, що свідчить про дещо меншу чутливість учасників до зовнішніх оцінок та винагород, потребу у додатковому стимулюванні через похвалу чи підтримку.

Соціальна мотивація, яка відображає прагнення до колективної творчості та співпраці, у контрольній групі мала високий рівень у 21,4% підлітків, середній – у 50,0%, низький – у 28,6%. Більшість учасників КГ демонструють готовність до командної роботи, однак певна частина підлітків не проявляє активної соціальної взаємодії у творчих проектах. В експериментальній групі високий рівень соціальної мотивації спостерігався у 14,3%, середній – у 50,0%, низький – у 35,7%, що відображає більш низьку зацікавленість до колективної діяльності та потребу у розвитку навичок співпраці.

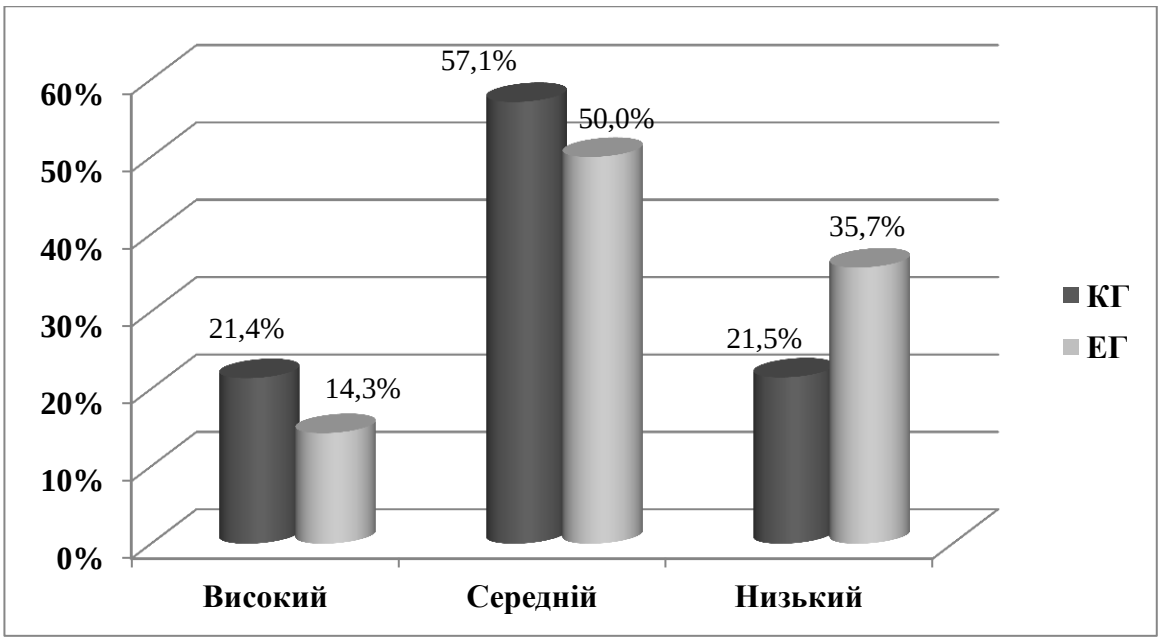


Рисунок 2.3 – Загальний рівень мотивації до творчої діяльності підлітків контрольної та експериментальної груп (перший зріз)

Загальний рівень мотивації до творчої діяльності підлітків у контрольній та експериментальній групі виявився переважно середнім, що відображає загальну готовність дітей брати участь у творчих завданнях за наявності стимулів та підтримки. У контрольній групі високий рівень мотивації спостерігався у 21,4% учасників, середній – у 57,1%, а низький – у 21,5%. Це свідчить про те, що більшість підлітків КГ зацікавлені у творчій діяльності, але значна частина потребує допомоги для активного прояву ініціативи та самостійного пошуку рішень.

В експериментальній групі загальна мотивація була дещо нижчою: високий рівень виявлено у 14,3% підлітків, середній – у 50,0%, низький – у 35,7%. Така тенденція свідчить про те, що на старті дослідження більшість учасників ЕГ потребує стимулювання та підтримки для активного залучення до творчих завдань. Водночас невелика частина підлітків демонструє високий рівень мотивації, що вказує на наявність внутрішньої зацікавленості та потенціалу для розвитку творчої активності при цілеспрямованому впливі.

Таким чином, результати першого зрізу підтверджують наявність середнього та низького рівня загальної мотивації у більшості підлітків обох

груп, із помітним відставанням експериментальної групи.

Аналіз комплексних результатів діагностики дозволив виділити рівень творчого потенціалу підлітків на початковому етапі дослідження (рис. 2.4).

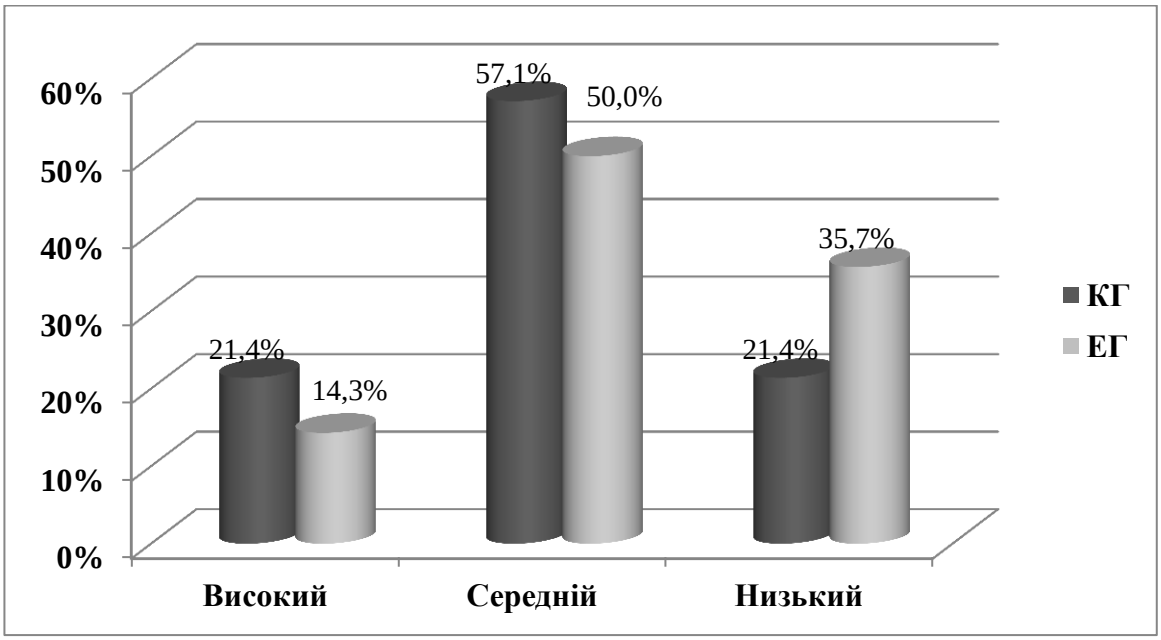


Рисунок 2.4 – Рівень творчого потенціалу підлітків на початковому етапі дослідження

Рівень розвитку творчого потенціалу підлітків у контрольній групі демонструє певну різнорідність за показниками активності, самовираження та ініціативності. Високий рівень творчого потенціалу спостерігався у 3 учасників, що становить 21,4%. Ці підлітки відзначалися здатністю до нестандартного мислення, самостійним пошуком рішень, активною участю у колективних проектах та внутрішньою мотивацією до творчої діяльності. Середній рівень розвитку творчого потенціалу був характерний для більшості учасників групи – 8 осіб, або 57,1%. Ці підлітки демонстрували певні прояви креативності та готовності до творчої діяльності, однак їхня активність і самостійність були нестійкими і часто залежали від підтримки дорослих чи стимулів із зовнішнього середовища. Низький рівень творчого потенціалу виявлено у 3 учасників (21,4%), які потребували значної допомоги та підтримки, оскільки мали труднощі з генерацією нових ідей, виявляли обмежену ініціативу та пасивно включалися в колективні творчі завдання.

У експериментальній групі розподіл рівня творчого потенціалу був дещо іншим. Високий рівень розвитку творчого потенціалу мав 2 учасники, що становить 14,3% групи. Ці підлітки проявляли активну творчу ініціативу, здатність до самостійного мислення та ефективної взаємодії в колективних проектах. Середній рівень розвитку творчого потенціалу був характерний для 7 учасників (50,0%), які демонстрували помірний рівень креативності та мотивації. Вони могли виконувати творчі завдання, однак часто потребували стимулювання, порад або підтримки педагога та однолітків. Низький рівень творчого потенціалу спостерігався у 35,7%, для яких характерні обмежена самостійність, недостатня активність у груповій роботі, а також відсутність стійкої внутрішньої мотивації до творчих завдань.

Таким чином, аналіз показників рівня творчого потенціалу підтверджує, що більшість підлітків обох груп перебуває на середньому рівні розвитку творчих здібностей. Контрольна група демонструє трохи вищу активність та внутрішню мотивацію, тоді як експериментальна група потребує додаткового стимулювання та педагогічної підтримки для розвитку когнітивних, емоційних та соціальних аспектів творчої діяльності. Отримані результати слугують підставою для планування цілеспрямованих соціально-педагогічних заходів, спрямованих на стимулювання креативності, самовираження та командної взаємодії підлітків.

2.2. Форми, методи та засоби соціально-педагогічної діяльності з розвитку творчого потенціалу підлітків

Розвиток творчого потенціалу підлітків у соціально-педагогічній діяльності передбачає системну організацію навчально-виховного процесу, що поєднує різні форми, методи та засоби роботи. Ефективність такої діяльності значною мірою залежить від компетентності соціального педагога, здатності враховувати індивідуальні особливості учнів та створювати умови для

самовираження, самостійного мислення та активної взаємодії в колективі.

Для розвитку творчого потенціалу підлітків у експериментальній групі соціально-педагогічна діяльність була спрямована на систематичне стимулювання креативності, формування навичок самовираження та активного пошуку нестандартних рішень. Організація роботи враховувала індивідуальні особливості кожного учня, його інтереси, нахили та рівень розвитку, що дозволяло максимально ефективно впливати на формування творчого мислення та емоційної компетентності. Використовувалися різноманітні форми, методи та засоби соціально-педагогічної роботи, які забезпечували комплексний підхід до розвитку творчого потенціалу.

Для розвитку творчого потенціалу підлітків була організована системна діяльність, що поєднувала індивідуальні, групові та позашкільні форми роботи. Враховувалися потреби підлітків, рівень розвитку креативних здібностей та особистісні нахили, що дозволяло формувати персоналізовані маршрути розвитку та забезпечувати комплексну підтримку на всіх етапах навчання. Використовувалися такі засоби, як творчі, цифрові платформи для презентацій і відео, мультимедійні ресурси, соціальні мережі для обміну ідеями, а також методи розвитку креативності через ігри, проєкти та вправи на асоціативне та критичне мислення.

1. Індивідуальна робота.

Робота включала консультації, персональні завдання та творчі вправи, спрямовані на розвиток креативного мислення, уяви та самовираження підлітків. Використовувалися методи стимулювання мотивації, планування індивідуальних проєктів та самостійного вибору завдань, що дозволяло підліткам активно залучатися до процесу та відчувати власну відповідальність за результати.

Застосовувалися вправи на генерацію ідей, такі як «Мозковий штурм», де підлітки пропонували якомога більше варіантів рішень на певну проблему без оцінювання їх правильності. Наприклад, пропонувалося знайти новий спосіб оформлення шкільного коридору або придумати сценарій для міні-театру.

Вправа «Що, якби…?» ставила завдання уявити альтернативні варіанти розвитку подій у відомих казках або реальних ситуаціях, що сприяло розвитку нестандартного мислення та уяви.

Використовувалася вправа «Незавершені історії», коли підліткам пропонувалося закінчити оповідання або сюжет на власний розсуд. Наприклад, початок історії міг описувати, як герой знаходить старовинний предмет, а підліток самостійно розробляв подальший розвиток сюжету. Це стимулювало асоціативне мислення, розширювало словниковий запас та формувало навички логічного зв’язного викладу думок.

У рамках індивідуальної роботи застосовувалися методи розвитку критичного мислення та самостійного прийняття рішень. Зокрема, складання «ментальних карт» дозволяло систематизувати власні ідеї, виділяти головне та додавати нові асоціації. Наприклад, підлітки створювали карту для планування проєкту арт-інсталяції, розподіляючи завдання за етапами: концепція, матеріали, дизайн, презентація.

Для розвитку візуального мислення та уяви використовувалися вправи на створення серій авторських малюнків. Підлітки отримували тему (наприклад, «Моє місто майбутнього» або «Емоції в кольорах») і протягом 30 хвилин малювали серію з 3–5 картин, обговорюючи на наступній консультації власні концепції та бачення. Використовувалися акварель, кольорові олівці, папір, а також цифрові графічні планшети для створення мультимедійних ілюстрацій.

Написання есе та історій за випадковими словами чи образами стимулювало розвиток творчого письма та мовленнєвого самовираження. Наприклад, підліткам пропонували набір слів «місто, загадка, музика, тінь», і завдання полягало у створенні короткого оповідання, де всі слова були використані. Це сприяло розвитку логічного мислення, асоціативності та вміння будувати сюжетну лінію.

Застосовувалися також вправи на розвиток креативності та уяви, такі як «Асоціативний ланцюг», де підлітки по черзі називали слова, асоційовані з попереднім, створюючи ланцюг ідей, або «Перевернуте мислення», коли

завдання ставилося у зворотній формі, наприклад: «Як можна зіпсувати малюнок навмисно?» і потім розробляли способи перетворення цього на креативний результат.

Кожна сесія індивідуальної роботи тривала 30-45 хвилин і мала чітку структуру: розминка з коротких вправ на асоціативне мислення, основна частина із творчими завданнями або проєктами, завершення у вигляді обговорення результатів, планування наступних завдань та короткого рефлексивного підведення підсумків. Використовувалися паперові матеріали, маркери, конструктори, цифрові платформи для презентацій, відео та мультимедійні інструменти для демонстрації робіт.

Таким чином, індивідуальна робота забезпечувала персоналізований підхід до розвитку творчого потенціалу підлітків, стимулювала самостійність, відповідальність за результати та активне використання власної уяви. Вона поєднувала вправи на генерацію ідей, розвиток критичного і асоціативного мислення, а також використання сучасних засобів для реалізації творчих задумів, що сприяло комплексному формуванню креативних компетенцій.

2. Групова робота.

Групова діяльність у експериментальній групі була спрямована на розвиток творчого потенціалу підлітків через колективну взаємодію та спільну реалізацію завдань. Використовувалися методи командної роботи, рольові ігри, інтерактивні тренінги та спільні проєкти, що дозволяло підліткам обмінюватися ідеями, підтримувати один одного та навчатися ефективній співпраці.

На початку кожного заняття застосовувалися вправи на «розігрів» групи, які допомагали налаштувати учасників на творчу роботу. Наприклад, вправи «Знайди спільне» та «Імпровізаційний колаж» стимулювали швидку генерацію ідей та знайомили підлітків з інтересами один одного. Кожна сесія починалася з 10–15 хвилин таких інтерактивних вправ для встановлення дружньої атмосфери.

Рольові ігри використовувалися для розвитку емпатії, соціальної взаємодії та здатності вирішувати конфліктні ситуації. Вправи «Проблемна

ситуація», «Сценарій майбутнього» та «Обмін ролями» давали змогу підліткам відтворювати різні життєві та соціальні ситуації, пропонувати шляхи їх вирішення та аналізувати наслідки своїх рішень. Використовувалися картки із завданнями, сюжетні фішки та тематичні сценарії для моделювання подій.

Для стимулювання командної креативності застосовувалися вправи «Ланцюг ідей», «Командна картина», «Колективна скульптура» та «Створення колажу мрій». Підлітки по черзі додавали елементи до спільного проєкту, обговорювали концепцію та знаходили нестандартні рішення. Використовувалися як традиційні матеріали (папір, фломастери, фарби), так і цифрові платформи для створення спільних презентацій, графічних проєктів та віртуальних постерів.

Важливою частиною групової роботи були колективні творчі проєкти на соціально важливі теми. Наприклад, підлітки готували спільні плакати «Моє безпечне місто», арт-інсталяції на екологічну тематику або міні-театральні сценки, що відображали важливі соціальні проблеми. Такі завдання розвивали здатність планувати роботу, ділитися обов’язками та відповідати за спільний результат.

Інтерактивні тренінги на розвиток креативного мислення включали вправи на асоціативні ланцюги, нестандартні задачі та вправи «Перевернуте мислення». Наприклад, група отримувала завдання «Придумайте новий спосіб використання звичайного предмета» або «Як можна покращити школу за допомогою фантастичних технологій». Це стимулювало підлітків пропонувати нестандартні рішення та активно обговорювати їх у групі.

Особлива увага приділялася навчанню конструктивній комунікації. Використовувалися вправи «Активне слухання», «Додай ідею» та «Обговорення плюс-мінус», що дозволяло підліткам аргументовано висловлювати власну думку, враховувати ідеї інших та приходити до спільних рішень. Використовувалися дошки, маркери, плакати та цифрові презентації для фіксації ідей та результатів обговорень.

Заняття групової роботи проводилися двічі на тиждень по 45-60 хвилин.

Кожне заняття мало чітку структуру: розминка, основна частина з творчими завданнями та вправами на командну взаємодію, обговорення результатів та рефлексія. Використовувалися різноманітні засоби: традиційні художні матеріали, конструктори, інтерактивні дошки, планшети та онлайн-платформи для демонстрації спільних проєктів.

Поєднання різних методів та засобів у груповій роботі забезпечувало розвиток творчого потенціалу, комунікативних та соціальних навичок, здатності до самовираження та креативного мислення. Підлітки навчалися працювати у команді, підтримувати однолітків, шукати нестандартні рішення та відповідально виконувати спільні завдання, що сприяло формуванню активної та відповідальної позиції у навчальному та соціальному середовищі.

3. Позашкільна робота.

Позашкільна діяльність у експериментальній групі була спрямована на застосування набутих творчих навичок у різноманітних соціально-значущих та безпечних умовах. Враховуючи умови війни, більшість заходів проводилася онлайн із використанням платформ для відеоконференцій, спільних документів та цифрових дошок для спільної роботи. Це дозволяло підліткам залишатися активними та підтримувати соціальні зв’язки, не наражаючись на небезпеку.

Одним із основних видів діяльності були прості онлайн-конкурси та челленджі. Наприклад, підлітки брали участь у «Міні-малюнках на тему миру» або «Ідеї для безпечного простору вдома», створюючи власні роботи у графічних редакторах чи на папері з подальшою демонстрацією через камеру. Такі завдання стимулювали креативність та уяву, а також давали змогу висловлювати емоції та внутрішні переживання через творчість.

Онлайн-проєкти включали колективне створення простих презентацій, коміксів чи цифрових постерів на соціальні теми. Наприклад, учасники могли разом вигадати історію про добрі справи для громади або намалювати «Місто моєї мрії» на спільній платформі. Використовувалися онлайн-дошки, презентації Google Slides та спільні документи, що дозволяло всім учасникам бачити та доповнювати роботи інших.

Для розвитку креативного мислення проводилися прості вправи на вигадування та асоціації. Наприклад, вправи «Що можна зробити з цього предмета?» або «Придумай новий кінець історії» виконувалися у спільному чаті або на відео-занятті, де підлітки по черзі пропонували свої ідеї. Такі завдання допомагали учасникам тренувати уяву, швидко генерувати нестандартні рішення та підтримувати увагу під час онлайн-занять.

Позашкільна діяльність включала також невеликі командні завдання, які можна було виконати дистанційно. Наприклад, спільне створення «Доброго плакату» для підтримки однолітків, колективне складання історії у форматі «один учень пише речення, наступний продовжує» або запис коротких відеороликів із привітанням для громади. Ці завдання формували навички співпраці, уміння домовлятися та підтримувати один одного, навіть працюючи на відстані.

В онлайн-заняттях активно використовувалися вправи на рефлексію та самовираження. Наприклад, підлітки створювали «емоційні щоденники» у спільних документах, малювали символи свого настрою або коротко описували власні думки після заняття. Такі засоби дозволяли усвідомлювати власні емоції, навчали виражати їх словами чи малюнком та знижували рівень стресу в умовах воєнних подій.

Таким чином, позашкільна діяльність у експериментальній групі забезпечувала розвиток творчого потенціалу, креативного та асоціативного мислення, самовираження та командної взаємодії у безпечному онлайн-середовищі. Використання простих конкурсів, вправ та спільних проєктів дозволяло підліткам підтримувати активність, мотивацію до творчості та соціальну залученість, незважаючи на складні умови зовнішнього середовища.

Для мотиваційної підтримки застосовувалися різноманітні методи, спрямовані на стимулювання активності, інтересу та впевненості підлітків у власних силах. Використовувалися методи заохочення до нових видів діяльності, які передбачали пропозицію експериментальних завдань, творчих вправ та міні-проєктів, що дозволяли учасникам проявити ініціативу та

спробувати себе у різних видах творчості. Застосовувався конструктивний зворотний зв’язок, під час якого обговорювалися сильні сторони виконаних завдань, окремо виділялися цікаві ідеї та пропонувалися поради для покращення наступних робіт.

Для підтримки мотивації регулярно проводили короткі щотижневі обговорення досягнень, де підлітки мали змогу поділитися своїми успіхами, отримати підтримку однолітків та обговорити труднощі, що виникали під час роботи над творчими завданнями. Використовувалися практики «малих перемог», коли кожен учасник отримував позитивну оцінку навіть за невеликі досягнення, що сприяло підвищенню самооцінки та формуванню відчуття власної ефективності.

Застосовувалися також методи створення умов для вільного експериментування. Наприклад, підлітки мали можливість самостійно обирати теми та формати творчих завдань, змінювати порядок виконання вправ, пробувати нові техніки малювання, написання текстів або створення відео. Це стимулювало інтерес до навчання та формувало навички самостійного планування та прийняття рішень.

Для посилення взаємодії використовувалися обміни ідеями в групі та на онлайн-платформах. Підлітки публікували свої роботи, коментували творчі ідеї однолітків, пропонували альтернативні підходи та обговорювали результати колективних завдань. Це сприяло розвитку критичного мислення, умінню давати конструктивну оцінку та підтримувати однолітків у творчій діяльності.

Мотиваційна підтримка включала також невеликі онлайн-челенджі та ігрові завдання, наприклад «Творчий день одного героя», «Малюнок за 10 хвилин» або «Швидка історія». Такі вправи дозволяли підліткам відчувати азарт та цікавість, а також тренувати швидкість мислення та генерації ідей у стресових або обмежених умовах.

Велику роль відігравало емоційне підкріплення, коли успіхи учасників відзначалися словами підтримки, електронними сертифікатами чи віртуальними медалями, що додавало елемент гри та стимулювало подальшу

активність. Це дозволяло створити безпечне середовище, де підлітки могли сміливо пробувати нове, не боячись помилок.

Отже, комплекс методів мотиваційної підтримки забезпечував систематичне підвищення інтересу до творчої діяльності, формування внутрішньої мотивації, впевненості в собі та готовності до активної участі у навчальних та соціальних проєктах, навіть в умовах дистанційного навчання та обмежень, пов’язаних із війною.

Поєднання індивідуальної, групової та позашкільної діяльності забезпечувало комплексний розвиток творчого потенціалу підлітків, формування креативного мислення, соціальних та комунікативних навичок, відповідальності та самостійності. Особлива увага приділялася розвитку асоціативного, критичного та просторово-образного мислення, здатності до самовираження та генерації власних ідей.

Таким чином, використання різноманітних форм, методів та засобів соціально-педагогічної діяльності сприяло систематичному розвитку творчого потенціалу підлітків, активізації мотивації до навчання та участі в соціальному житті, формуванню впевненості в собі, ініціативності та здатності до самостійної творчої діяльності.

2.3. Аналіз результатів упровадження соціально-педагогічних заходів з розвитку творчого потенціалу підлітків

Для здійснення комплексного аналізу результатів впровадження системи соціально-педагогічних заходів, спрямованих на розвиток творчого потенціалу підлітків, було оцінено зміни у рівні креативного мислення, самовираження та соціальних навичок учасників експериментальної групи. Аналіз включав порівняння показників до і після реалізації заходів, виявлення ефективних форм і методів роботи, оцінку мотивації та активності підлітків у процесі діяльності, а також врахування реакції соціального середовища. Такий підхід дозволив

визначити сильні сторони застосованих соціально-педагогічних заходів, фактори, що сприяли розвитку творчого потенціалу, а також проблемні аспекти.

Анкетування.

При повторному анкетуванні у контрольній групі зміни не були виявлені: високий рівень творчого потенціалу спостерігався у 21,4% учасників, середній – у 57,1%, низький – у 21,4%. Когнітивні, емоційні та соціальні показники залишилися на попередньому рівні, що свідчить про природну стабільність групи без спеціального стимулювання. Це підтверджує, що без систематичного впливу або активних соціально-педагогічних заходів підлітки КГ не демонструють помітного розвитку творчих і соціальних навичок, а їхній психологічний стан та мотивація залишаються на базовому рівні.

В експериментальній групі спостерігалося значне покращення результатів після реалізації комплексу соціально-педагогічних заходів. Високий рівень розвитку творчого потенціалу визначено у 35,7% підлітків (замість 21,4%), середній – у 50,0% (без змін), низький – у 14,3% (замість 28,6%). Позитивна динаміка свідчить про те, що учасники ЕГ стали більш активними, впевненими та зацікавленими у творчій діяльності (рис. 2.5).

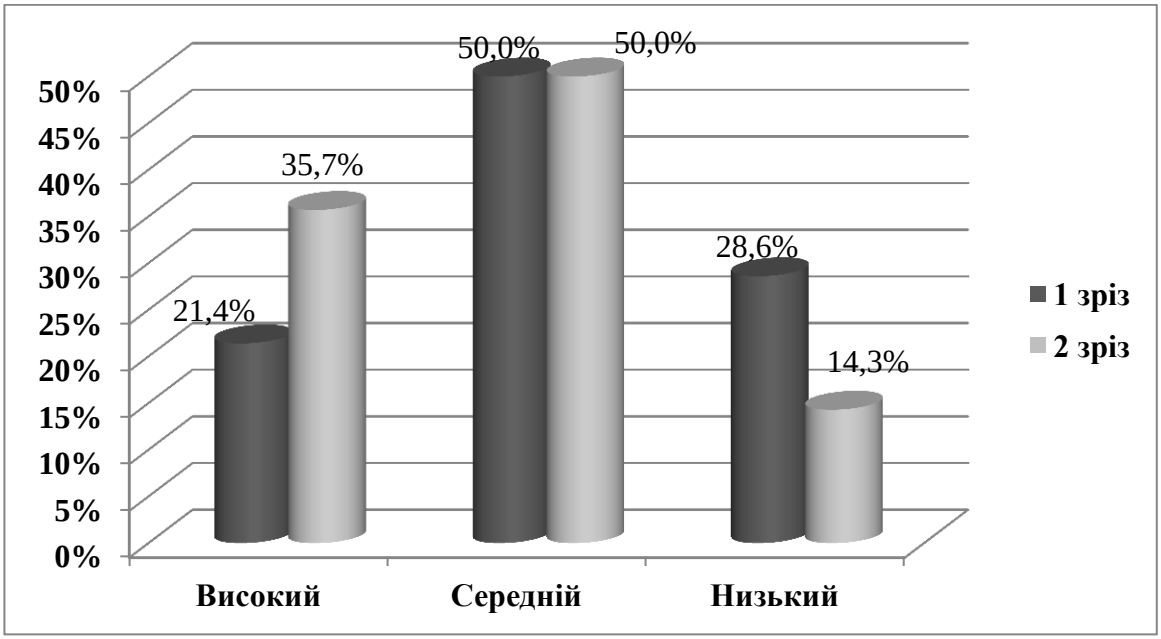


Рисунок 2.5 – Порівняння результатів анкетування з оцінки рівня розвитку творчого потенціалу підлітків ЕГ (перший та другий зріз)

Аналіз окремих компонентів творчого потенціалу показав, що найбільш помітні зміни спостерігалися у когнітивному та емоційному аспектах. Підлітки ЕГ почали частіше пропонувати нестандартні рішення завдань, проявляти ініціативу у групових і індивідуальних активностях, а також демонструвати більшу емоційну відкритість та готовність до взаємодії з однолітками. Соціальний аспект розвитку також показав позитивну тенденцію: підлітки стали більш чутливими до потреб та ідей інших, здатними до співпраці та підтримки в командних завданнях.

Таким чином, результати анкетування підтверджують ефективність соціально-педагогічних заходів, спрямованих на формування творчого потенціалу та розвитку соціальних навичок підлітків. У той час як КГ демонструє стабільність на початковому рівні, у ЕГ відзначається помітна позитивна динаміка, що свідчить про високий практичний потенціал запропонованої програми заходів у контексті розвитку естетичних, когнітивних та соціальних цінностей..

Напівструктурована бесіда.

Результати напівструктурованої бесіди у контрольній групі залишилися без змін. Високий когнітивний рівень спостерігався у 28,6% учасників, середній – у 57,1%, низький – у 14,3%. Емоційний та соціальний критерії також не змінилися, що свідчить про стабільність групи без цілеспрямованого впливу. Це підтверджує, що без спеціально організованих соціально-педагогічних заходів підлітки КГ зберігають свої початкові рівні когнітивних, емоційних та соціальних навичок, а їхня активність у груповій взаємодії не змінюється.

В експериментальній групі спостерігалася помітна позитивна динаміка у всіх досліджуваних критеріях. Високий рівень когнітивного критерію визначено у 35,7% учасників (замість 21,4%), середній – 50,0%, низький – 14,3%. Це свідчить про покращення здатності підлітків аналізувати ситуації, формулювати власні думки та висловлювати аргументовані судження під час обговорень.

Емоційний критерій показав значне зростання: високий рівень – 50,0%

(замість 35,7%), середній – 42,9%, низький – 7,1%. Підлітки стали більш впевненими у власних висловлюваннях, відкритими до обговорення власних ідей та переживань, а також здатними регулювати емоції у процесі спілкування.

Соціальний критерій також продемонстрував позитивні зміни: високий рівень збільшився до 42,9% (замість 28,6%), середній – 50,0%, низький – 7,1%. Це свідчить про покращення навичок командної взаємодії, здатності до співпраці, підтримки однолітків та активного обміну ідеями у групі (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Порівняння результатів напівструктурованих бесід з підлітками експериментальної груп (перший та другий зріз)

Рівні / Критерії	Високий		Середній		Низький	
	1 зріз	2 зріз	1 зріз	2 зріз	1 зріз	2 зріз
Когнітивний	21,4%	35,7%	50,0%	50,0%	28,6%	14,3%
Емоційний	35,7%	50,0%	50,0%	42,9%	14,3%	7,1%
Соціальний	28,6%	42,9%	50,0%	50,0%	21,4%	7,1%

Порівняння результатів КГ та ЕГ дозволяє зробити висновок, що проведені соціально-педагогічні заходи суттєво вплинули на розвиток когнітивних, емоційних та соціальних компетенцій підлітків. У той час як КГ демонструє стабільність початкових показників, ЕГ відзначається помітним прогресом у всіх сферах. Це свідчить про ефективність цілеспрямованої роботи зі створення сприятливого соціально-педагогічного середовища, яке стимулює активну участь підлітків, розвиток ініціативності та навичок командної взаємодії.

Тест творчого мислення Е. Торренса.

Аналіз результатів тесту творчого мислення Е. Торренса після впровадження соціально-педагогічних заходів показав різноспрямовану динаміку у контрольній та експериментальній групах.

У контрольній групі показники творчого мислення залишилися майже без змін, що свідчить про відсутність суттєвого впливу на розвиток креативності за умов звичайного освітнього процесу. Так, за показником гнучкості мислення високий рівень зберігся у 28,6% підлітків, середній підвищівся до 57,1%,

низький знизився до 14,3%. Показник оригінальності ідей у КГ не зазнав змін: високий рівень зафіксовано у 28,6% учасників, середній – у 42,9%, низький – у 28,6%. Рівні розгорнутості ідей та чутливості до проблеми залишилися на попередньому рівні, що підтверджує відсутність позитивної динаміки у здатності підлітків деталізувати власні ідеї, глибше аналізувати проблемні ситуації та пропонувати комплексні рішення. Загалом результати КГ відображають природну стабільність творчого мислення без спеціально організованого педагогічного впливу.

В експериментальній групі результати тесту засвідчили помітні позитивні зміни за всіма ключовими показниками творчого мислення. Зокрема, за показником гнучкості мислення високий рівень продемонстрували 35,7% підлітків, середній – 50,0%, а низький рівень знизився до 14,3%. Це свідчить про підвищення здатності підлітків швидко змінювати стратегії мислення, знаходити альтернативні підходи та адаптуватися до нових завдань.

Позитивна динаміка спостерігалася і за показником оригінальності ідей. Частка підлітків з високим рівнем зросла до 28,6% (замість 14,3%), середній рівень становив 64,3%, тоді як низький рівень зменшився до 7,1%. Це свідчить про розвиток здатності генерувати нестандартні, унікальні ідеї та відходити від шаблонних рішень.

За показником розгорнутості ідей в експериментальній групі високий рівень зафіксовано у 42,9% учасників, середній – у 57,1%, низький не виявлено. Такі результати свідчать про покращення вміння підлітків деталізувати власні задуми, логічно структурувати думки та аргументувати запропоновані рішення. Аналогічні позитивні зміни виявлено й за показником чутливості до проблеми: високий рівень – 28,6%, середній – 50,0%, низький – 21,4%, що відображає зростання здатності помічати проблемні аспекти ситуацій та формулювати творчі шляхи їх розв’язання (табл. 2.5).

Порівняльний аналіз результатів контрольної та експериментальної груп переконливо демонструє ефективність упроваджених соціально-педагогічних заходів. У той час як показники КГ залишилися стабільними, в ЕГ зафіксовано

зростання гнучкості, оригінальності та розгорнутості мислення, а також підвищення чутливості до проблеми.

Таблиця 2.5

Порівняння результатів методики Е. Торренса для експериментальної груп (перший та другий зріз)

Рівні / Критерії	Високий		Середній		Низький	
	1 зріз	2 зріз	1 зріз	2 зріз	1 зріз	2 зріз
Гнучкість мислення	21,4%	35,7%	42,9%	50,0%	35,7%	14,3%
Оригінальність ідей	14,3%	28,6%	50,0%	64,3%	35,7%	7,1%
Розгорнутість ідей	21,4%	42,9%	42,9%	57,1%	35,7%	-
Чутливість до проблеми	14,3%	28,6%	42,9%	50,0%	42,9%	21,4%

Методика «Креативне поле».

Порівняльний аналіз результатів після впровадження соціально-педагогічних заходів засвідчив суттєві відмінності у динаміці розвитку інтелектуальної активності підлітків контрольної та експериментальної груп.

У контрольній групі показники рівнів інтелектуальної активності залишилися без змін, що свідчить про відсутність цілеспрямованого впливу на формування творчої ініціативи в умовах традиційного освітнього процесу. Зокрема, у КГ стимульно-продуктивний рівень інтелектуальної активності зберігся у 28,6% підлітків, евристичний – у 50,0%, а креативний – у 21,4%. Таке співвідношення рівнів відображає переважання виконання завдань за зразком або в межах уже засвоєних способів діяльності, обмежену ініціативу та залежність від зовнішніх стимулів.

В експериментальній групі результати методики «Креативне поле» виявили помітну позитивну динаміку, що підтверджує ефективність упроваджених соціально-педагогічних заходів. Насамперед зафіксовано зменшення частки підлітків зі стимульно-продуктивним рівнем інтелектуальної активності з 35,7% до 14,3%, що свідчить про зниження залежності від зовнішнього контролю, готових алгоритмів та шаблонних способів розв’язання завдань.

Водночас евристичний рівень у ЕГ залишився стабільним і становив

42,9%. Однак якісний аналіз виконання завдань показав, що підлітки цього рівня почали активніше аналізувати власні дії, частіше виявляли закономірності та застосовували раніше здобутий досвід для пошуку нових способів розв'язання проблемних ситуацій. Це свідчить не лише про кількісну стабільність показника, а й про його якісне наповнення.

Найбільш значущі зміни зафіксовано за креативним рівнем інтелектуальної активності. У експериментальній групі частка підлітків, які досягли цього рівня, зросла до 42,9% порівняно з 21,4%. Підлітки цієї категорії демонстрували здатність до самостійного висування ідей, створення власних концепцій, виходу за межі заданих умов та постановки нових проблем у процесі виконання завдань (рис. 2.6).

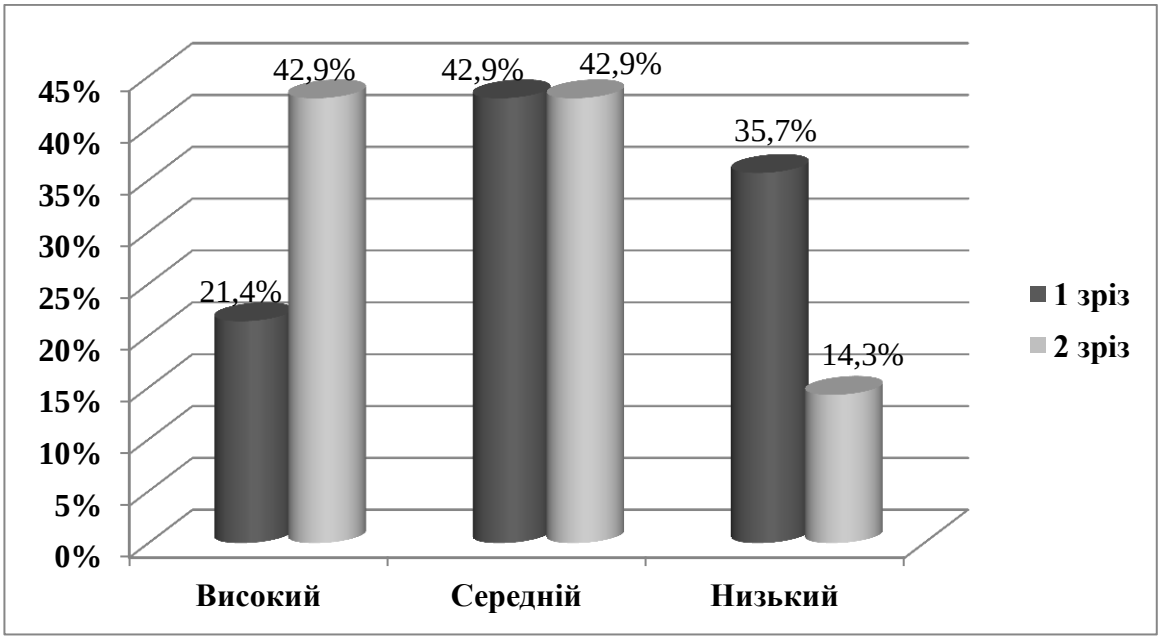


Рисунок 2.6 – Порівняння результатів методики «Креативне поле» в експериментальній групі (перший та другий зріз)

Крім того, підлітки експериментальної групи частіше виявляли самодостатність у творчій діяльності, менше орієнтувалися на зовнішню оцінку та виявляли готовність відстоювати власну думку. Це свідчить про формування внутрішньої мотивації до творчості та зростання рівня інтелектуальної ініціативи як ключового показника розвитку творчого потенціалу.

Порівняльний аналіз результатів КГ та ЕГ підтверджує, що спеціально

організована соціально-педагогічна діяльність сприяє переходу підлітків від репродуктивних форм діяльності до евристичних і креативних. У той час як у контрольній групі структура інтелектуальної активності залишалася стабільною, в експериментальній групі відбулися якісні зміни, спрямовані на розвиток самостійності, ініціативності та здатності до творчого мислення.

Опитувальник мотивації до творчої діяльності.

Порівняльний аналіз результатів опитувальника після впровадження соціально-педагогічних заходів засвідчив істотні відмінності у мотиваційній сфері підлітків ЕГ. У КГ показники внутрішньої, зовнішньої та соціальної мотивації залишилися практично незмінними, що свідчить про стабільність мотиваційної структури за відсутності спеціального педагогічного впливу.

Зокрема, рівень внутрішньої мотивації у КГ не зазнав суттєвих змін: високий рівень знизився з 28,6% до 21,4%, середній підвищився до 57,1%, а низький не змінився. Це означає, що лише частина підлітків контрольної групи продовжувала проявляти стійкий інтерес до творчої діяльності та отримувати задоволення від процесу самовираження, тоді як більшість орієнтувалася на виконання завдань за умови зовнішньої підтримки або заохочення. Показники зовнішньої мотивації залишилися без змін. Підлітки й надалі реагували на похвалу, оцінку та схвалення з боку дорослих і однолітків, однак ці стимули не трансформувалися у стійку внутрішню потребу до творчої активності. Аналогічна тенденція спостерігалася і щодо соціальної мотивації.

На відміну від КГ, в ЕГ після реалізації комплексу соціально-педагогічних заходів було зафіксовано виразну позитивну динаміку за всіма видами мотивації, що свідчить про ефективність цілеспрямованого впливу на мотиваційну сферу підлітків.

Насамперед відбулося суттєве зростання рівня внутрішньої мотивації. Частка підлітків із високим рівнем внутрішньої мотивації зросла до 35,7% порівняно з 21,4% на початковому етапі дослідження, тоді як кількість учасників з низьким рівнем зменшилася до 7,1%. Це свідчить про посилення інтересу до творчої діяльності, зростання задоволення від процесу створення

нових ідей та формування потреби у самовираженні як внутрішньо значущої цінності.

Позитивні зміни також простежуються у сфері зовнішньої мотивації. У ЕГ високий рівень зовнішньої мотивації підвищився до 35,7% (проти 28,6% до експерименту), а частка підлітків із низьким рівнем зменшилася до 14,3%. Це означає, що підлітки стали більш чутливими до соціального схвалення, підтримки та позитивної оцінки, однак ці стимули почали відігравати не лише заохочувальну, а й підтримувальну роль у розвитку творчої активності.

Особливо значущі зміни відбулися у сфері соціальної мотивації. Частка підлітків із високим рівнем соціальної мотивації в експериментальній групі зросла до 42,9% порівняно з 14,3% на початковому етапі. Одночасно зменшилася кількість учасників із низьким рівнем соціальної мотивації до 14,3%. Це свідчить про зростання зацікавленості підлітків у колективній творчій діяльності, розвитку готовності до співпраці, обміну ідеями та спільного пошуку рішень (табл. 2. 6).

Таблиця 2.6

Порівняння результатів опитувальника мотивації до творчої діяльності в експериментальній групі (перший та другий зріз)

Рівні / Мотивація	Високий		Середній		Низький	
	1 зріз	2 зріз	1 зріз	2 зріз	1 зріз	2 зріз
Внутрішня	21,4%	35,7%	50,0%	57,1%	28,6%	7,1%
Зовнішня	28,6%	35,7%	50,0%	50,0%	21,4%	14,3%
Соціальна	14,3%	42,9%	50,0%	42,9%	35,7%	14,3%

Загальний рівень мотивації до творчої діяльності підлітків у експериментальній групі значно покращився: високий рівень виявився у 35,7% учасників, середній – у 50,0%, а низький – у 14,3%. У КГ змін не відбулося.

Отримані результати КГ та ЕГ підтверджує, що спеціально організовані соціально-педагогічні заходи сприяли не лише підвищенню загального рівня мотивації до творчої діяльності, а й якісній перебудові її структури – від переважання зовнішніх стимулів до формування внутрішньої та соціально орієнтованої мотивації. У контрольній групі мотиваційні показники залишалися

стабільними, тоді як в експериментальній групі було створено умови для активізації творчої ініціативи, посилення інтересу до самовираження та розвитку потреби у колективній творчій взаємодії.

Отримані результати за всіма методиками дозволили простежити позитивну динаміку розвитку рівня творчого потенціалу підлітків в експериментальній групі. Дані свідчать про зростання показників творчої активності, ініціативності, здатності до самовираження та самостійного пошуку нестандартних рішень у підлітків, які брали участь у цілеспрямованій формувальній роботі.

В експериментальній групі після реалізації соціально-педагогічних заходів спостерігалося суттєве збільшення кількості підлітків з високим рівнем творчого потенціалу (з 14,3% до 42,9%). Учасники цієї групи почали частіше виявляти творчу ініціативу, впевненість у власних можливостях, активну позицію в колективних видах діяльності, а також готовність до самостійного генерування ідей. Одночасно зменшилася частка підлітків з низьким рівнем творчого потенціалу (з 35,7% до 14,3%), що свідчить про ефективність створеного розвивального середовища та використаних методів стимулювання творчості (рис. 2.7).

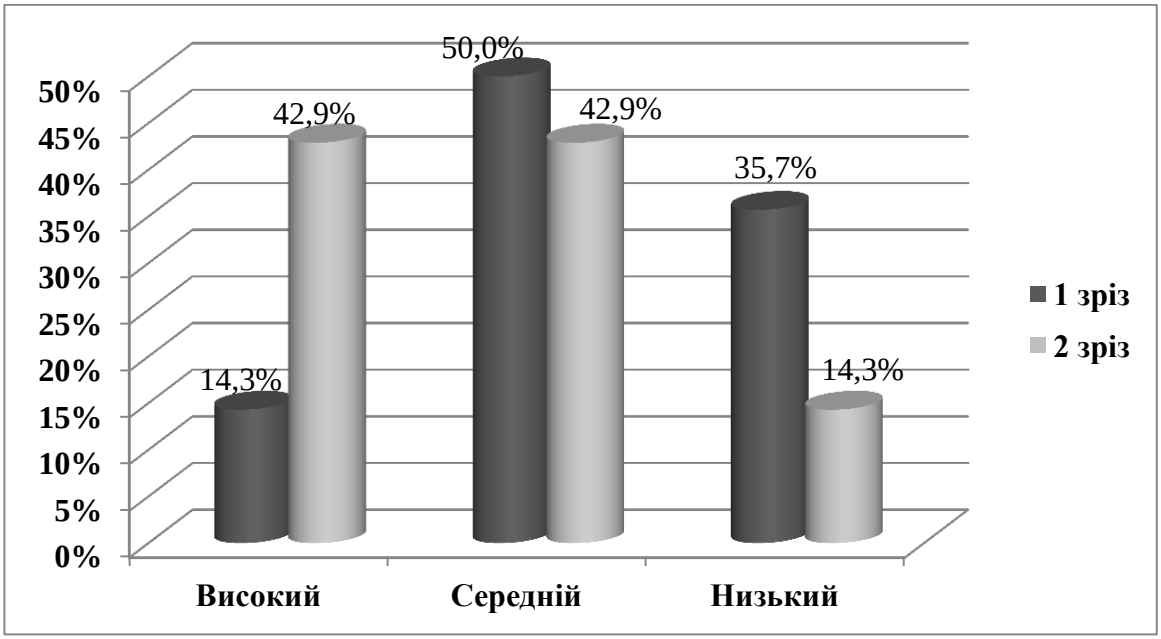


Рисунок 2.7 – Порівняння рівня творчого потенціалу підлітків ЕГ (перший та другий зріз)

У контрольній групі, де соціально-педагогічні заходи цілеспрямовано не впроваджувалися, зміни мали менш виражений характер і переважно стосувалися незначних коливань у межах середнього рівня творчого потенціалу. Показники високого та низького рівнів залишилися відносно стабільними, що свідчить про відсутність суттєвого впливу спонтанних чинників на розвиток творчого потенціалу підлітків.

Таким чином, результати впровадження системної соціально-педагогічної діяльності показали позитивні зміни у розвитку творчого потенціалу підлітків експериментальної групи. Порівняння показників до та після реалізації заходів дозволило простежити динаміку розвитку креативного мислення, самовираження та соціальної компетентності учасників. За результатами комплексного оцінювання спостерігалося збільшення кількості підлітків із високим рівнем творчого потенціалу, більш активна участь у творчих завданнях та підвищення впевненості у власних силах. Так, рівень самовираження та генерації нестандартних ідей у більшості підлітків зріс, що відображалося у кращій якості індивідуальних проєктів, малюнків, есе та колективних робіт.

Аналіз ефективності окремих форм та методів показав, що індивідуальна робота була особливо результативною у розвитку критичного мислення, самостійності та особистісного підходу до творчості. Виконання персональних завдань та творчих вправ на генерацію ідей стимулювало уяву, асоціативне мислення та здатність до самостійного планування діяльності. Групові заходи виявилися ефективними для формування комунікативних навичок, уміння працювати в команді та обговорювати ідеї, а також розвитку емпатії та соціальної взаємодії. Позашкільні активності, особливо онлайн-челенджі та прості творчі марафони, сприяли застосуванню навичок у реальних життєвих умовах, підвищенню мотивації та залученню підлітків до спільної діяльності навіть у складних умовах війни.

Важливим показником ефективності було спостереження за реакцією підлітків та соціального середовища. Підлітки демонстрували високий рівень мотивації до участі у заходах, активно проявляли ініціативу, пропонували

власні ідеї та включалися у колективні проєкти. Це свідчило про формування відповідальності за результат, готовність до співпраці та інтерес до самовираження через творчість. Також позитивний вплив відзначався у взаємодії з батьками та однолітками: сімейне середовище підтримувало творчі зусилля, а колектив демонстрував готовність допомагати та оцінювати роботу кожного підлітка.

Разом із позитивними результатами, під час реалізації заходів виникали певні проблеми та складнощі. До основних факторів, що заважали розвитку творчого потенціалу, належали організаційні обмеження (наприклад, нестача часу для індивідуальних консультацій та групових занять), ресурсні фактори (обмежений доступ до матеріалів та обладнання, особливо у дистанційному форматі), а також мотиваційні складнощі окремих учнів, які не завжди брали активну участь у завданнях. В умовах війни додатковою проблемою ставала психологічна напруга, зумовлена невизначеністю та дистанційним форматом більшості заходів.

Таким чином, аналіз результатів демонструє, що реалізовані соціально-педагогічні заходи позитивно впливали на розвиток творчого потенціалу підлітків, підвищували мотивацію, формували комунікативні та соціальні навички, а також сприяли самовираженню та активній участі у колективних і соціальних проєктах. Виявлені проблеми та труднощі стали основою для удосконалення форм, методів та тривалості заходів, що дозволило підвищити ефективність соціально-педагогічної діяльності та створити сприятливі умови для розвитку творчих здібностей учнів.

ВИСНОВКИ

У роботі здійснено теоретичне обґрунтування та експериментальне дослідження розвитку творчого потенціалу у підлітків засобами соціально-педагогічної діяльності. Отримані результати дозволили зробити такі висновки:

1. У ході теоретичного аналізу наукових джерел з'ясовано, що поняття творчості та творчого потенціалу особистості розглядаються в межах різних наукових підходів – психологічного, педагогічного та соціально-педагогічного. Творчість трактується як здатність до створення нового, оригінального продукту, а творчий потенціал – як інтегративна характеристика особистості, що поєднує інтелектуальні, емоційні, мотиваційні та соціальні компоненти. Особлива увага приділяється ролі середовища та соціальних чинників у розкритті творчих можливостей особистості.

Аналіз наукових підходів дозволив зробити висновок, що творчий потенціал не є статичною властивістю особистості, а формується та розвивається в процесі активної діяльності, соціальної взаємодії та цілеспрямованого педагогічного впливу. Його реалізація залежить від умов освітнього й соціального середовища, характеру підтримки з боку дорослих та можливостей для самовираження й творчого експериментування.

2. Встановлено, що підлітковий вік є сенситивним періодом для розвитку творчого потенціалу, оскільки характеризується активним становленням самосвідомості, прагненням до самовираження, підвищеною емоційною чутливістю та потребою у визнанні з боку однолітків. Саме в цей період зростає здатність до абстрактного мислення, фантазування та пошуку нестандартних рішень.

Разом із тим виявлено, що соціально-психологічні чинники, зокрема умови соціалізації, характер міжособистісної взаємодії та рівень підтримки з боку дорослих, суттєво впливають на прояви творчості підлітків. За відсутності сприятливого середовища творча активність може знижуватися, що

підтверджує необхідність цілеспрямованого соціально-педагогічного супроводу розвитку творчого потенціалу в підлітковому віці.

3. Результати теоретичного аналізу засвідчили, що соціально-педагогічна діяльність виступає важливим чинником розвитку творчого потенціалу підлітків, оскільки забезпечує умови для активної участі у різних видах діяльності, самореалізації та соціальної взаємодії. Вона сприяє формуванню позитивної мотивації, розвитку ініціативності та здатності до співпраці, що є необхідними складовими творчого розвитку.

Соціально-педагогічна робота дозволяє інтегрувати освітні, виховні та соціальні впливи, створюючи безпечне та підтримувальне середовище для творчого експериментування. Саме через застосування відповідних форм і методів можливо стимулювати креативне мислення, емоційну відкритість і соціальну активність підлітків, що підтверджує її значущу роль у розвитку творчого потенціалу.

4. Проведена діагностика вихідного рівня творчого потенціалу підлітків у контрольній та експериментальній групах показала наявність різнорівневої структури розвитку творчості. У більшості учасників було виявлено середній рівень творчого потенціалу, який характеризувався нестійкими та ситуативними проявами креативності, обмеженою здатністю до самостійного генерування ідей та залежністю від зовнішнього стимулювання. Творча активність таких підлітків проявлялася переважно у знайомих або структурованих умовах і потребувала додаткової підтримки з боку дорослих.

Водночас значна частина підлітків продемонструвала низький рівень творчого потенціалу, що проявлялося в недостатній ініціативності, униканні творчих завдань, труднощах у нестандартному мисленні та пасивності у колективній діяльності. Для цих учасників були характерні невпевненість у власних можливостях, страх помилки або негативної оцінки, що обмежувало їхню готовність до самовираження та активної участі у творчому процесі.

5. У межах дослідження було розроблено та впроваджено у експериментальну групу комплекс соціально-педагогічних заходів,

спрямованих на цілеспрямований розвиток творчого потенціалу підлітків. Запропоновані форми, методи та засоби роботи орієнтувалися на активізацію пізнавальної діяльності, стимулювання креативного та асоціативного мислення, розвиток умінь самовираження й самостійного прийняття рішень, а також формування позитивної мотивації до творчої діяльності та навичок конструктивної групової взаємодії. Апробація комплексу здійснювалася з урахуванням вікових і соціально-психологічних особливостей підлітків, рівня їхнього початкового творчого розвитку, а також реальних соціальних умов, що забезпечувало його практичну доцільність і адаптивність.

Аналіз результатів повторного діагностування засвідчив ефективність упровадженого комплексу соціально-педагогічних заходів. В експериментальній групі зафіксовано зростання частки підлітків із високим і середнім рівнями творчого потенціалу, зменшення кількості учасників із низьким рівнем, а також позитивні зміни у показниках самостійності, ініціативності, впевненості у власних можливостях і мотивації до творчої діяльності. Підлітки стали активніше залучатися до творчих і групових форм роботи, виявляти готовність до генерації власних ідей та їх реалізації. У контрольній групі суттєвих змін у рівні творчого потенціалу не виявлено, що підтверджує результативність саме цілеспрямованої, системної соціально-педагогічної діяльності у розвитку творчого потенціалу підлітків.

Таким чином, мета дослідження досягнута, завдання виконані.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алєксєєнко Т. Ф. Зміст та напрями соціально педагогічної роботи. *Соціальна педагогіка : теорія і практика*. 2007. № 3. С. 5-9.
2. Антонішева В. Л. Визначення сутності поняття креативності в психолого-педагогічній науці *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2010. Вип. 14. С. 11-18.
3. Антонова О. Є. Сутність поняття креативності: проблеми та пошуки. *Теоретичні і прикладні аспекти розвитку креативної освіти у вищій школі* : монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. С. 14-41.
4. Артимовець А. П., Литвиненко С. А. Теоретичний аналіз проблеми творчого мислення. *Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету*. 2014. № 3. С. 22-25.
5. Базильчук Л. В. Проблема організації позакласної роботи в загальноосвітній школі. *Вісник Черкаського університету. Педагогічні науки*. 2006. № 139. С. 6-10.
6. Бедлінський О. І. Проблема періодизації підліткового віку в сучасному суспільстві. *Практична психологія та соціальна робота*. 2011. № 2. С. 49-54. URL: https://repository.sspu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6aebed39-059f-49fb-88bd-e001e4854933/content.
7. Безпалько О. В. Організація соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю у територіальній громаді : теоретико-методичні основи : монографія. Київ : Наук. світ, 2006. 363 с.
8. Бєлякова С. М. Соціально-психологічні особливості розвитку особистості дітей підліткового віку. *Актуальні проблеми сучасної психології: шляхи становлення особистості* : матеріали І Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Переяслав-Хмельницький, 14-16 трав. 2019 р.). Переяслав-Хмельницький, 2019. С. 23-27.

9. Вайновська М. К. Формування творчої особистості підлітка в навчально-виховному процесі : дис. … канд. пед. наук :13.00.07. Запоріжжя, 2004. 214 с.
10. Вайнола Р. Х. Технології соціально-педагогічної роботи. Курс лекцій. Київ : КМПУ імені Б.Д.Грінченка, 2008. 152 с.
11. Веретенко Т. Г., Денисюк О. М. Вступ до спеціальності: соціальна педагогіка : навч. посіб. Київ : Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка, 2011. 124 с.
12. Воронюк І. В. Психологічні особливості реалізації творчого потенціалу молодших школярів : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2003. 245 с.
13. Гопка О. М. Творчий потенціал особистості як наукова категорія. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики*. 2016. Вип. 27. С. 11-14. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_016_2016_27_5.
14. Дорофей С. В. Розвиток творчого потенціалу молодших школярів засобами арттерапії. *Габітус*. 2022. Вип. 42. С. 43-47.
15. Драч І. І. Організація навчального процесу з розвитку творчого потенціалу студентів вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації : дис. ... канд.пед. наук : 13.00.01. Київ, 2005. 194 с.
16. Завадська Л. М. Технології професійної діяльності соціального педагога : навч. посіб. Київ : Слово, 2008. 240 с.
17. Звєрєва І. Д. Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю в Україні : теорія і практика: монографія. Київ : Правда Ярославичів, 1998. 393 с.
18. Калюжна Ю. І., Яновська Т. А. Особливості розвитку творчого потенціалу молодших школярів. *Наука і освіта*. 2014. № 6. С. 61-66. URL: http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/6148/1/Kaliuzhna%2C%20Yanovska.pdf
19. Караман О. Л. Сутність і зміст соціально-педагогічної роботи як категорії соціальної педагогіки. *Науковий вісник Національного ужгородського університету. Педагогіка. Соціальна робота*. 2011. Вип. 21. С. 69-72.
20. Карпенко Є. Вікова та педагогічна психологія : Актуальні студії сучасних

українських учених : навч. посіб. Дрогобич : Посвіт, 2014. 152 с.

21. Кацавець Р. С. Вікова психологія : навч. посіб. Київ : Алерта, 2019. 112 с.
22. Латиш Н. М. Дослідження творчого потенціалу учнів молодшого шкільного віку. *Актуальні проблеми психології. Психологія творчості*. 2020. Вип. 27. С. 166-174.
23. Лебединський Е. Б. Психологічні особливості розвитку творчого потенціалу особистості школяра в умовах рекреації : дис. канд … психол. наук : 19.00.07. Одеса, 2016. 204 с.
24. Литвинова Н. Розвиток творчої особистості у позашкільній діяльності. *Рідна школа*. 2003. № 8. С.6-11.
25. Лукьянова М. Розвиток творчого потенціалу школярів засобами інноваційних технологій. *Науково-методична робота*. URL: https://sno.udpu.edu.ua/index.php/naukovo-metodychna-robota/102-innovatsiyni-osvitni-tekhnolohiyi-v-ukrayini-teoriya-ta-praktyka/630-rozvitok-tvorchogo-potentsialu-shkolyariv-zasobami-innovatsijnikh-tekhnologij.
26. Лякішева А. В. Соціально-педагогічні умови розвитку обдарованих дітей у центрах науково-технічної творчості : автореф. дис. … канд. пед. наук : 13.00.05. Київ, 2007. 18 с.
27. Максименко С. Д., Яланська С. П. Генетико-креативний підхід : діяльнісне опосередкування особистісного розвитку : монографія. Київ : Видавництво «Людмила», 2021. 524 с.
28. Моляко В. О. Творчий потенціал людини як психологічна проблема. *Психологія і суспільство*. 2007. № 4 (30). С. 6-10. URL: https://pis.wunu.edu.ua/index.php/uapis/article/view/314.
29. Назаренко І. М. Проблема творчого потенціалу особистості на сучасному етапі розвитку освіти та науки. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2010. № 53. С. 179-182. URL: https://eprints.zu.edu.ua/4619/.
30. Оксенич А. В. Соціально-педагогічна діяльність з розвитку соціальності підлітків в умовах неформальної освіти із застосуванням можливостей

інтернет мережі. *Актуальні проблеми досліджень у галузі соціальної педагогіки і соціальної роботи* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. здобувачів вищ. освіти (м. Харків, 19 трав. 2023 р.). Харків, 2023. С. 58-61.

31. Павелків Р. В. Вікова психологія : підручник. Київ : Кондор, 2015. 469 с.
32. Поліщук Ю. Й. Соціально-педагогічна діяльність сучасних громадських молодіжних об'єднань в Україні : монографія. Тернопіль : ТНПУ, 2005. 432 с.
33. Психологічне дослідження творчого потенціалу : монографія / наук. кер. В. О. Моляко. Київ : Педагогічна думка, 2008. 208 с.
34. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості : підручник. Київ : Міленіум, 2006. 344 с.
35. Соціально-педагогічна діяльність в умовах трансформації суспільства : теоретичні та прикладні проблеми : монографія / С. П. Архипова та ін. Черкаси : ФОП Гордієнко Є.І., 2014. 235 с.
36. Соціально-педагогічна підтримка дітей та учнівської молоді : монографія / Т. Ф. Алєксєєнко та ін. Київ : ТОВ «Задруга», 2017. 168 с.
37. Танько Т. Розвиток художньо-творчого потенціалу підлітків засобами мистецтва. *Теорія виховання*. 2019. № 15. С. 201-207. DOI: https://doi.org/10.15330/esu.15.201-207.
38. Твердохліб Н. В. Проблема креативності особистості в наукових дослідженнях *Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології*. 2017. Вип. 5 (69). С. 175-183. URL: https://repository.sspu.edu.ua/handle/123456789/4980.
39. Теоретичні та методичні аспекти соціальної діяльності : кол. монографія / О. М. Василенко та ін. Хмельницький : Фоп Цюпак А. А., 2020. 336 с.
40. Тищенко О. В. Сутність соціальної роботи як складової соціального забезпечення. *Юридичний вісник*. 2013. № 3 (28). С. 97-101. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnau_2013_3_21.
41. Токарева Н. М., Шамне А. В., Макаренко Н. М. Сучасний підліток у системі психолого-педагогічного супроводу : монографія. Кривий Ріг : Товариство

ВНП, 2014. 312 с.

42. Формування соціальної ініціативності підлітків у дитячому об’єднанні : монографія / Т. К. Окушко та ін. Харків : Друкарня Мадрид, 2015. 318 с.
43. Хабірова Л. І. Реалізація творчого потенціалу підлітка в процесі розв’язання навчальних задач. *Теорія і практика сучасної психології*. 2018. № 2. С. 182-185. URL: http://tpsp-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2018/37.pdf.
44. Хамська Н., Нечипорук В., Уманська Ю. Формування творчих здібностей підлітків як ефективний шлях розвитку конкурентоспроможної особистості. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Педагогіка і психологія.* 2024. Вип. 80. С. 48-53. DOI: https://doi.org/10.31652/2415-7872-2024-80-48-53.
45. Хорошун А. А. Психологічні особливості розвитку творчого потенціалу старшокласників спеціалізованих шкіл : автореф. дис. … канд. психол. наук : 19.00.07. Харків, 2009. 20 с.
46. Шевців З. М. Основи соціально-педагогічної діяльності : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 248 с.
47. Шмідзен І. Ю. Проблема дослідження творчого потенціалу особистості у сучасних наукових підходах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Педагогічна та вікова психологія.* 2025. Вип. 3. С. 150-154. DOI: https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2025.3.28.
48. Шопіна М. О. Психологічні особливості розвитку творчого потенціалу у підлітковому віці. *Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка.* 2012. Вип. 2. С. 101-109.
49. Шопіна М. О. Розвиток творчого потенціалу дітей шкільного віку : наук.-метод. посіб. Луганськ : СПД Рєзніков, 2010. 92 с.
50. Besançon M., Lubart T. Differences in the development of creative competencies in children schooled in diverse learning environments. *Learning and individual differences.* 2008. Vol. 18(4). P. 381-390.
51. Csikszentmihalyi M. Creativity: Flow and the Psychology of Discovery and Invention. New York : HarperCollins, 1996. 456 p.

52. Gardner H. Creating Minds: An Anatomy of Creativity Seen Through the Lives of Freud, Einstein, Picasso, Stravinsky, Eliot, Graham, and Gandhi. New York : Basic Books, 1993. 464 p.
53. Guilford J. P. Creativity : yesterday, today, tomorrow. *Journal of Creative Behavior*. 1967. Vol. 1. P. 3-14.
54. Harris C. R. Creativity in the gifted child. A Kaleidoscope of Abilities. *Applied Practice for Educators of Gifted and Able Learners.* 2015. URL: https://brill.com/display/book/9789463000048/BP000013.xml.
55. Li J. Creativity in horizontal and vertical domains. *Creativity Research Journal.* 1997. Vol. 10. P. 107-132.
56. Woodman R. W. Creativity as construct in personality theory. *Journal of Creative Behavior*. 1981. Vol. 15. P. 42-66.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета для діагностики рівня розвитку творчого потенціалу підлітків

Мета: визначити особливості прояву когнітивних, емоційних і соціальних аспектів творчого потенціалу.

Інструкція:

Прочитай твердження та обери відповідь за шкалою:

1 – зовсім не згоден(на);

2 – скоріше не згоден(на);

3 – важко сказати;

4 – скоріше згоден(на);

5 – повністю згоден(на).

І. Когнітивний критерій (здатність до нестандартного мислення, генерація ідей, вирішення проблем).

1. Мені легко придумувати кілька варіантів розв’язання однієї проблеми.
2. Я часто пропоную нестандартні ідеї під час навчання або спільної діяльності.
3. Мені цікаво виконувати завдання, які потребують фантазії та уяви.
4. Я намагаюся знайти власний спосіб виконання завдань, а не діяти за зразком.
5. Я люблю експериментувати з новими ідеями навіть тоді, коли результат невідомий.
6. Часто я бачу рішення, які інші не помічають.
7. Мені цікаво ставити запитання, на які немає готових відповідей.

ІІ. Емоційний критерій (мотивація до творчості, самовираження, емоційна стійкість).

8. Я отримую задоволення від творчої діяльності (малювання, писання, музика, проєкти тощо).

9. Мені важливо мати можливість виражати себе через творчість.

10. Навіть якщо моя ідея не одразу вдається, я не втрачаю бажання продовжувати.

11. Я не боюся помилитися, коли займаюся творчою справою.

12. Мені цікаво пробувати нові види діяльності, навіть якщо вони незвичні.

13. Я відчуваю задоволення, коли інші оцінюють мою роботу та ідеї позитивно.

14. Творчість допомагає мені справлятися з емоційним напруженням або стресом.

III. Соціальний критерій (співпраця, ініціативність, командна творчість).

15. Мені подобається працювати над творчими завданнями разом з іншими.

16. Я часто беру ініціативу під час спільної діяльності.

17. Я вмію прислухатися до ідей інших і доповнювати їх своїми.

18. Мені легко знаходити спільну мову з однолітками під час виконання спільних проєктів.

19. Я відчуваю себе комфортно, коли ми разом шукаємо нестандартні рішення.

20. Мені цікаво ділитися своїми ідеями та отримувати відгук від групи.

21. Я готовий допомогти іншим реалізувати їхні творчі задумки.

Обробка результатів:

- високий рівень: переважно оцінки 4–5;
- середній рівень: поєднання 3–4 балів;
- низький рівень: переважно оцінки 1–2.

Додаток Б

Напівструктурована бесіда з підлітками

Мета бесіди: поглиблене вивчення особливостей самовираження, мотивації та соціальної взаємодії у творчій діяльності.

Бесіда проводиться в доброзичливій, невимушеній атмосфері.

Блок 1. Когнітивний критерій.

1. Чи подобається тобі виконувати завдання, де немає єдиної правильної відповіді? Чому?
2. Як ти зазвичай дієш, якщо завдання здається складним або незвичним?
3. Чи траплялося тобі придумувати власні ідеї або рішення, які відрізнялися від інших?

Блок 2. Емоційний критерій.

4. Яка творча діяльність приносить тобі найбільше задоволення?
5. Як ти почуваєшся, коли твою ідею не підтримують або критикують?
6. Що мотивує тебе займатися творчістю – власний інтерес чи підтримка інших?

Блок 3. Соціальний критерій.

7. Чи комфортно тобі працювати в групі над творчими завданнями?
8. Яку роль ти зазвичай займаєш у команді (ініціатор, виконавець, спостерігач)?
9. Як ти реагуєш на ідеї інших учасників спільної творчої діяльності?

Додаток В

Опитувальник мотивації до творчої діяльності

Мета методики: виявити рівень внутрішньої, зовнішньої та соціальної мотивації підлітків до творчої діяльності.

Прочитайте кожне твердження і оцініть, наскільки воно відповідає вашій поведінці або ставленню, використовуючи шкалу:

1 – ніколи / зовсім не відповідає;

2 – рідко / мало відповідає;

3 – інколи / частково відповідає;

4 – часто / добре відповідає;

5 – завжди / повністю відповідає.

Запитання опитувальника.

Блок 1. Внутрішня мотивація (оцінка інтересу та задоволення від творчої діяльності).

1. Мені подобається виконувати завдання, де немає єдиної правильної відповіді.

2. Я отримую задоволення від створення чогось нового власними руками або розумом.

3. Я прагну реалізувати власні ідеї навіть без схвалення інших.

4. Я шукаю нові способи виконання звичних завдань.

5. Мені цікаво експериментувати та пробувати незвичні рішення.

Блок 2. Зовнішня мотивація (оцінка впливу оцінки та схвалення оточення).

6. Мене мотивує, коли мої ідеї схвалюють дорослі або однолітки.

7. Я активніше працюю над творчим завданням, якщо є оцінка або винагорода.

8. Коли мої зусилля помічають та оцінюють, я відчуваю бажання робити більше.

9. Мені важливо отримати похвалу за свою творчість.

10. Я часто порівнюю свої результати з досягненнями інших, щоб оцінити себе.

Блок 3. Соціальна мотивація (оцінка прагнення до колективної творчості та співпраці).

11. Мені подобається працювати в команді над творчими завданнями.

12. Я прагну допомагати іншим у виконанні творчих проектів.

13. Я готовий(-а) обмінюватися своїми ідеями з однолітками.

14. Мені важливо, щоб мої ідеї були враховані при спільній роботі.

15. Я часто виступаю ініціатором колективних творчих проєктів.

Обробка результатів.

Підсумовуються бали за кожен блок окремо:

Внутрішня мотивація – сума балів з питань 1–5.

Зовнішня мотивація – сума балів з питань 6–10.

Соціальна мотивація – сума балів з питань 11–15.

Розраховується загальний бал – сума всіх 15 питань.

Інтерпретація рівнів мотивації.

Високий рівень мотивації: 61–75 балів. Підліток активно зацікавлений у творчій діяльності, проявляє ініціативу, здатний до самостійного пошуку рішень та колективної творчості.

Середній рівень мотивації: 46–60 балів. Підліток проявляє творчі здібності при стимуляції або підтримці, потребує допомоги у розвитку активності та ініціативності.

Низький рівень мотивації: 15–45 балів. Підліток рідко або пасивно залучається до творчих завдань, потребує значної підтримки та заохочення для прояву творчого потенціалу.